

KOLTAY ANDRÁS*

A NAGY MAGYAR GYŰLÖLETBESZÉD-VITA: A „GYŰLÖLETRE USZÍTÁS” ALKOTMÁNYOS MÉRCÉJÉNEK AZONOSÍTÁSA FELÉ

A gyűlöletbeszéd korlátozására, azon belül pedig elsősorban a közösség elleni izgatás büntetőjogi tényállásában szereplő „gyűlöletre uszításra” nézve irányadó alkotmányos mérce mibenléte a magyar joggyakorlat és a szólásszabadság-jogi irodalom egyik nagy és lezáratlan kérdése. Az időről időre megjelenő jogalkotási kísérletek, az egyes társadalmi közösségek tényleges állapotával, valamint a fajgyűlölet társadalmi megnyilvánulásaival kísérve a jogászok között is éles hangú diskurzusokat generáltak. A tanulmány – az AB és a LB 1992 óta gyarapodó gyakorlatának, valamint a szakirodalom elemzése útján – az alkalmazandó mérce meghatározására tesz kísérletet. A tanulmány konklúziója szerint ahhoz, hogy a jogalkalmazás számára világos iránytű álljon rendelkezésre, elengedhetetlenül szükséges lenne a 30/1992. (V. 26.) AB határozat értelmezése felőli egyetértés; az elemzés szerint a helyes értelmezés alacsonyabbra helyezi a büntethetőség kritériumait, mint ahogy az a jogi gondolkodásban – a clear and present danger mérce terjedésével – rögzült, de megfelelő értelmezése körül ezzel együtt is viták folynak, és nehezen feloldható ellentmondások alakultak ki. Jogszabály-módosítás nélkül is két, meglehetősen eltérő irányba indulhat el a jogalkalmazás, amelyek közül az egyik jelenősen leszűkíti a bűncselekmény megállapításának lehetőségét, a másik pedig ahhoz képest tágra nyitja a megtámadott közösség védelmének kapuját.

A gyűlöletbeszéd korlátozására (és a közösség elleni izgatás büntetőjogi tényállásában szereplő „gyűlöletre uszításra”) nézve irányadó alkotmányos mérce mibenléte a magyar joggyakorlat és a szólásszabadság-jogi irodalom egyik nagy és lezáratlan kérdése. Az időről időre megjelenő jogalkotási kísérletek, az egyes társadalmi közösségek tényleges állapotával, valamint a fajgyűlölet társadalmi megnyilvánulásaival kísérve a jogászok között is éles hangú diskurzusokat generáltak. Ennek áldásos hatásaként számos véleményt fogalmaztak meg, a kutatók és a jogalkalmazók bőséges forrásokból meríthetnek tehát. Tekintettel arra, hogy a jogalkotó a büntetőjogi gyűlöletbeszéd területén 2008 óta tétlen (eltekinthető a tényállás ’kozmetikai’ jellegű pontosításától az új Btk.-ban), és az eltelt öt év a modernkori magyar szólásszabadság perspektívájában akár történelmi távlatnak is nevezhető, indokolt a felmerült kérdéseket, tisztázatlan pontokat ismét elővenni, és – a vita lezáratlanságára is tekintettel – megkísérelni az alkalmazandó alkotmányos mérce azonosítását. Annál is inkább indokolt ez, mert az Alaptörvény, különösen annak negyedik

* PhD, egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 1088 Budapest, Szentkirályi u. 28-30; az MTA BTK Médiatudományi Kutatócsoportjának vezetője.
E-mail: koltay.andras@jak.ppke.hu.

módosítása a szólásszabadság alkotmányos védelmére nézve is új helyzetet eredményezett. A következőkben – az AB és a LB 1992 óta gyarapodó gyakorlatának, valamint a szakirodalom elemzése útján – a mérce meghatározására teszünk kísérletet. Nem szólok ugyanakkor azon gyűlölet-bűncselekményekről (például a „közösség elleni erőszak” tényállásáról), amelyeket nem véleménykifejezéssel lehet elkövetni, azaz amelyeknek nincsen közvetlenül közük a szólás- és sajtószabadsághoz, továbbá a polgári jogi gyűlöletbeszédéről, amelyet az új Ptk. ’felélesztett’, valamint a gyűlöletbeszédhez szorosan kapcsolódó más büntetőjogi tényállásokról (például az önkényuralmi jelképek tiltott használata, nemzetiszocialista és kommunista rendszerek bűneinek tagadása).

1. AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI HATÁROZATOKBAN FOGLALT MÉRCÉK

1.1. A 30/1992. (V. 26.) AB HATÁROZAT

A 30/1992. (V. 26.) AB határozat (ABH 1992, 167–181.), az első gyűlöletbeszéd-határozat számos fontos megállapítást tartalmaz a „gyűlöltre uszítás” alkotmányos értelmezésével kapcsolatban. Figyelemreméltó, hogy az indokolás IV. pontjában a Btk. szövegében szereplő „gyűlöltre uszítást” a Btk.-ban szövegszerűen nem szereplő „gyűlöletkeltéssel” azonos értelműnek tekintette. A 30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolásának IV. pontjában a Btk. 269. § (1) bekezdésében foglalt „gyűlöltre uszítás” alkotmányosságáról esik szó. A „gyűlöltre uszítás” pontos jelentésének megállapításával kapcsolatban a döntés így szól:

„[a] gyűlölet az egyik legszélsőségebb negatív, a Magyar Nyelv Értelmező Szótára szerint [...] nagyfokú ellenséges indulat. Aki uszít, az valamely személy, csoport, szervezet, intézkedés ellen ellenséges magatartásra, ellenséges, kárt okozó tevékenységre biztat, ingerel, lázít [...]. Tekintettel arra, hogy már a Csemegi Kódexben is a gyűlöltre izgatás volt az elkövetési magatartás, a jogalkalmazók a konkrét esetek megítélésében több mint 100 év értelmezési gyakorlatára támaszkodhatnak. A Curia már a századfordulón több döntésében nagy szabattossággal határozta meg az izgatás fogalmát: A törvény eme kifejezés alatt »izgat« nem valamely kedvezőtlen és sértő véleménynek nyilvánítása, hanem olyan lázongó kifakadások értendők, amelyek alkalmasak arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket oly magas fokra lobbantsák, amelyből gyűlölet keletkezvén, a társadalmi rend és béke megzavarására vezethet. [...] Nem izgatás tehát a bíráló, helytelenítés, kifogásolás, sőt még a sértő nyilatkozat sem; izgatásról csak akkor van szó, midőn a kifejezések, megjegyzések stb. nem az értelemhez szólnak, hanem az érzelmi világra akarnak hatni, s szenvedélyek, ellenséges indulatok felkeltésére alkalmasak. Az izgatás fogalmát illetően egyébként teljesen közömbös, hogy az állított tények valóak-e vagy sem; a lényeges az, hogy bár való vagy valótlán adatoknak csoportosítása a gyűlölet felkeltésére alkalmas legyen [...]” (ABH 1992, 167, 177.)

A 30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolásának V. pontja a Btk. 269. § (2) bekezdésében szereplő „gyalázkodás” tényállásának megsemmisítését indokolta, és mindeközben fontos megállapításokat tett az alkotmányosnak talált 269. § (1) bekezdéssel („gyűlöltre uszítás”) kapcsolatban is. Eszerint:

„Az (1) bekezdésben szankcionált magatartás olyan veszélyt hordoz egyéni jogokra is, amelyek a közvetlen tárgyként szereplő köznyugalomnak olyan súlyt adnak, hogy – a IV. pontban történt kifejtés szerint – a véleményszabadság korlátozása szükségesnek és arányosnak tekinthető. Noha a mérlegelés gyakorlati eredménye hasonló, ebben a gondolatmenetben nem csupán a köznyugalom megzavarásának intenzitásáról van szó, amely egy bizonyos mérték fölött (»clear and present danger«) igazolja a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását. Itt az a döntő, hogy mi került veszélybe: az uszítás az alkotmányos értékrendben szintén igen magasan álló alanyi jogokat veszélyeztet.” (ABH 1992, 167, 179.)

Utóbbi szövegrész – és így a „gyűlöltre uszítás” – jelentése felől 1992 óta lezáratlan viták folynak. Ezek rövid áttekintése elengedhetetlenül szükséges mind a 30/1992. (V. 26.) AB határozat, mind pedig a Btk. 269. § (1) bekezdés alkotmányos értelmezéséhez.

Három csoportra oszthatók a 30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolását értelmező egyes szakmai álláspontok. Az első csoportba azon szerzők azon írásai tartoznak, amelyek abból az egyesült államokbeli *clear and present danger* mércéjének (vagy egy ahhoz nagyon hasonló mércének) kötelező alkalmazását vélik kiolvasni;¹ a másik csoportban azok találhatók, akik úgy vélik, hogy bár a 30/1992. (V. 26.) AB határozat nem vezette be az említett amerikai mércét, a „gyűlöltre uszítás” megvalósulásához „valamilyen” (reális, tényleges, valós stb.) veszélyhelyzetnek kell keletkeznie a nyilvánított vélemény nyomán; a harmadik csoportba a

¹ A *clear and present danger* doktrína megszületése lényegében két amerikai legfelső bírósági bíró, Oliver Wendell Holmes és Louis D. Brandeis nevéhez köthető. A *Schenk v. United States*-ügy (249 US 47 [1919]) Holmes által fogalmazott ítéletében jelenik meg első megfogalmazása: „a kérdés minden esetben az, hogy a használt szavak vajon olyan körülmények közepette kerültek-e nyilvánosságra, és olyan jellegűek-e, hogy jelentős károk nyilvánvaló és közvetlen veszélyét idézik elő, amit a kongresszusnak joga van megelőzni.” Ezt követően Holmes az *Abrams v. United States*-ügy (250 US 616 [1919]) ítéletéhez irt különvéleményében azon véleményének adott hangot, hogy bár háborús körülmények közepette bizonyos esetekben megengedhető a szólásszabadság szigorúbb korlátozása, de minden esetben a közlés által okozott veszély közvetlensége a mérce. A *clear and present danger* doktrína új és máig érvényes megfogalmazása végül az 1969-es *Brandenburg v. Ohio*-ügyben (395 US 444 [1969]) született meg. Az indokolásban meghatározott új teszt alapján azok a közlések, amelyek erőszakra vagy más jogsértésekre hívnak fel, csak akkor korlátozhatók, ha kifejezetten az azonnali erőszakra vagy jogsértésre való rábírásra irányulnak, arra kifejezetten felhívják, és annak bekövetkezése valószínűsíthető. Az eredeti teszt tehát alaposan leszűkült a *Brandenburg*-tesztnel nevezett új mércében: a veszély valószínűsége mellett már a jogsértés előidézésére irányuló szándék, ill. a jogsértésre irányuló kifejezett felhívás is szükséges a korlátozáshoz. Bővebben lásd KOLTAY András: *A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban* (Budapest: Századvég 2009) 488–494.

büntetőjog 'tradicionalista' hívei tartoznak, akik szerint a tényállásszerűséghez elegendő a közlés gyűlölet felkeltésére való alkalmassága.

Az első csoportba tartozó írások közül időrendben az első Halmai Gáboré, aki szerint a „*clear and present danger*» tesztjének alkalmazásával [minősítették] a magyar alkotmányörök alkotmányosnak a közösség elleni izgatás súlyosabb, gyűlöltre uszítást megvalósító tényállását.”² Meg kell azonban jegyezni, hogy a szerző későbbi írásaiban ettől eltérően nyilatkozik: „[A] magyar bírák által a szabályozás alkotmányosságának feltételül szabott veszély távolabbi és esetlegesebb, mint az, amire amerikai kollégáik gondoltak.”³

Molnár Péter szerint:

„az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága által alkalmazott híres mérce, a közvetlen és nyilvánvaló veszély fogalma [...] döntő ponton jelenik meg a határozat indokolásában, de első olvasásra nem egyértelmű, hogy mire vonatkozik. [...] [V]alójában a köznyugalom megzavarásának részeként fenyegetett alanyi jogoknak kell nyilvánvaló és közvetlen veszélybe kerülniük ahhoz, hogy az uszítás alkotmányosan tiltható tényállása megvalósuljon. Az 1992-ben született alkotmánybíróági határozat szerint szükségesnek ítélte – valóban nélkülözhetetlen – esetenkénti mérlegelés csak így állapíthatja meg, hogy egy gyűlölködő kifejezés a véleményszabadság korlátozását indokoló mértékben megzavarta-e a köznyugalmat, azaz egyéni jogok is veszélybe, méghozzá nyilvánvaló és közvetlen veszélybe kerültek-e.”⁴

Kis János szerint: „[ugyan a] mérce részletes kidolgozására nem vállalkoztak a bírák, egy zárójeles megjegyzés azért utal rá, hogy az amerikai legfelsőbb bíróság »nyilvánvaló és közvetlen veszély« próbáját (*clear and present danger test*) tartják irányadónak.”⁵ Kis János és Sólyom László ezt követően, közösen irt cikkükben ugyan kerülnek annak kimondását, miszerint a 30/1992. (V. 26.) AB határozat által bevezetett mérce azonos volna a *clear and present danger*rel, a szövegből mégis arra lehet következtetni, hogy a szerzők ezt olvassák ki a döntésből:

„[a]z AB alaphatározatában három [a gyűlöltre uszítás alkotmányosságának megállapításához elvezető] teszt van: először egy materiális tőrészküszöb, azaz a véleménnyel előidézett veszély mértéke és közvetlensége; másodsor a veszélyeztetett jogok konkrét volta; s végül, hogy a veszély nem csupán feltételezett. A tőrészküszöböt jól fejezi ki a gyűlöltre uszítás vagy izgatás százévnnyi bírói gyakorlatban kialakult mércéje, amelynek lényege az uralhatatlanná váló indulatok elszabadítása,

² HALMAI Gábor: „Az előző vizsgálat eltöröltetvén örökre...?” *Fundamentum* 1997/1. 63.

³ HALMAI Gábor: „Hátramenetben az alapjogvédelem?” *Fundamentum* 2000/3. 69. Lásd még hasonlóképpen uő.: „Gyűlöletbeszéd” és uniós csatlakozás” *Fundamentum* 2003/2. 112; Uő.: „Túl kevés és túl sok szólásszabadság – egy utilitarista megközelítés” *Fundamentum* 2005/3. 190.

⁴ MOLNÁR Péter: „Uszítás vagy gyalázkodás?” *Fundamentum* 2001/4. 114; MOLNÁR Péter: „Az alkotmányos mérce világosabb értelmezése felé” *Fundamentum* 2004/1. 144.

⁵ Kis János: „A szólásszabadság próbája” *Magyar Narancs* 2002. február 7. Megerősítését lásd Kis János: „A bírói döntéstől a törvény fölötti döntésig” *Élet és Irodalom* 2003/47.

amely közvetlenül erőszakkal fenyeget.” A cikkben később leszögezik, hogy a törvény „a jogsértő cselekmények nyilvánvaló és közvetlen veszélyéhez kötik a büntetési lehetőséget.”⁶

Hanák András érzékelte a 30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolásának IV. és V. pontja között feszülő ellentmondás lehetőségét, amely abban az esetben áll fenn, amennyiben úgy véljük, hogy az indokolás V. pontja szerint valóban a *clear and present danger* mércét alkalmazta a gyűlöletre uszítás alkotmányosságának megítélésével kapcsolatban a testület, miközben a IV. pontban e mércéről nem tett említést. Hanák szerint ez az ellentmondás fennáll, mert az V. pontban a döntés:

„úgy érvelt, hogy csak abban az esetben indokolt a büntetés, ha a vélemény vagy kommunikáció alkalmas arra, hogy nyilvánvalóan és közvetlen módon a köznyugalom vagy mások jogainak konkrét sérelmét idézze elő. Az indoklás a köznyugalom megzavarásának intenzitására és a beálló veszély közelségére hivatkozott. Arra, hogy a szólásszabadsággal való összhangban, alkotmányos módon kizárólag egy bizonyos mérték fölött, amelyet a csak angol szavakkal megnevezett »clear and present danger« tűrésküszöbvel azonosított, igazolható és megengedhető a büntetés.”⁷

A második csoportba azok tartoznak, amelyek tagadják a *clear and present danger* mérce meghatározó jellegét, de a gyűlöletre uszítás megállapításához a sértett közösségeket fenyegető veszély fokozott mértékét követelik meg.

Sólyom László az alkotmánybíráskodás kezdeteiről írt összefoglaló művében elveti a *clear and present danger* alkalmazását:

„[a] határozat ugyan említi a »clear and present danger«-tesztet, de csupán ebből nem vezethető le, miért alkotmányos a »gyűlöletre uszítás« és miért alkotmányellenes a »gyalázkodás« tényállása. A lényeg ugyanis az volt, hogy a »gyalázkodás« nem kívánja meg a cselekmény köznyugalom megzavarására való alkalmasságát, illetve a köznyugalom tényleges megzavarását.”⁸

Egy hírlapi cikkében Sólyom később úgy nyilatkozik, hogy „[...] emberek csoportjai ellen irányuló gyalázkodást büntetni csak akkor szabad, ha annak következtében konkrét egyének kerülnek valóságos veszélybe.”⁹ Ugyan ez a mondat nem a 30/1992. (V. 26.) AB határozat alapos elemzése alkalmával íródott, de a benne foglalt mérce („valóságos veszély”) útmutatást adhat Sólyom felfogására nézve.

Mádl Ferenc köztársasági elnök az utóbb a 18/2004. (V. 25.) AB határozat (ABH 2004, 303–320.) alapjául szolgáló alkotmánybíráskodás indítványában a következőképpen fogalmazott:

⁶ Kis János – SÓLYOM László: „Az alkotmány és a szólásszabadság” *Népszabadság* 2003. október 11.

⁷ HANÁK András: „Hegedűs a háztetőn” *Élet és Irodalom* 2003. december 15.

⁸ SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon* (Budapest: Osiris 2001) 477–478.

⁹ SÓLYOM László: „Szeretetbeszéd, tiszteletbeszéd” *Népszabadság* 2001. december 24.

„A korlátozáshoz szükséges veszélyeztetés mértékét – bár utalt az amerikai Legfelsőbb Bíróság tesztjének elhíresült *clear and present danger* kifejezésére – az Alkotmánybíróság pontosan nem definiálta. Értelmezésem szerint nyilvánvaló azonban, hogy az Alkotmánybíróság ugyan nem szabja az alkotmányosság mércéjéül, hogy a gyűlöletre uszítás nyilvánvaló és közvetlen veszélyeztetést idézzen elő, de a konkrét alapvető jogok veszélyeztettségének reálisan, ténylegesen fenn kell állnia.”¹⁰

Török Bernát Solyom László említett cikkében, illetve Mádl Ferenc köztársasági elnök alkotmánybíróági indítványában szereplőhöz hasonló következtetésre jut, amennyiben a 30/1992. (V. 26.) AB határozat mércéje a közösségek tagjainak egyéni jogaira leselkedő „valós, reális, tényleges, belátható” veszély. Miközben leszögezi, hogy az uszításnak nem a „nyilvánvaló és közvetlen veszély [...] a tesztje [...] tekintettel arra, hogy az uszító alanyi jogokat hoz veszélybe [ezért] ebben az esetben már a veszély valamivel enyhébb alakzata is korlátozásokat indokolhat.”¹¹

A harmadik csoportba az általam ’tradicionalista büntetőjogi’ felfogásnak nevezett véleménnyel rendelkező jogászok tartoznak, köztük a 30/1992. (V. 26.) AB határozat – Solyom Lászlón kívüli másik – előadó bírāja, Szabó András.

Szeder Gyula álláspontja szerint:

„[a] közösség elleni izgatás absztrakt veszélyeztető büntett, tehát sértő eredmény vagy közvetlen veszélyhelyzet nem tartozik a törvényi tényálláshoz; nincs tehát jelentősége annak, hogy az uszításra a jelenlévők hogyan reagálnak. Az Alkotmánybíróság azt is kiemelte, hogy a tényállás nem célzatos, azaz a bűnösség megállapításához nem szükséges a gyűlöletkeltés kifejezett, egyenes szándéka, elegendő csupán az, hogy az elkövető tudatában legyen: magatartása a gyűlölet kiváltására alkalmas.”¹²

Szeder egyetértőleg idéz egy büntetőjogi tankönyvet, mely szerint a közösség elleni izgatás: „[...] immateriális jellegű. A gyűlölet aktivizálódása a cselekvés, a közösség elleni izgatás megvalósulása szempontjából azonban ennek már nincs jelentősége, mert még az is közömbös, hogy az elkövető gerjesztett-e gyűlöletet, avagy sem.”¹³ Bócz Endre és Györgyi Kálmán a fent idézett Kis–Solyom cikkben foglaltakkal száll vitába:

„A »*clear and present danger*«-re (a nyilvánvaló és közvetlen veszélyre) való utalás az 1992. évi alkotmánybíróági határozat szövegében mellékes és közvetett. [Az indokolás által egyébként említett] veszély értelemszerűen reális, hiszen az elhárítani kívánt folyamat elemeinek leírt kapcsolata összhangban van a köztapasztalat-

¹⁰ „A gyűlöletbeszéd büntethetősége. A köztársasági elnök indítványa az Alkotmánybírósághoz” *Fundamentum* 2003/1. 132.

¹¹ Török Bernát: „A gyűlöletbeszéd tilalmának médiajogi mércéi” *Jogtudományi Közlöny* 2013/2. 67.

¹² SZEDER Gyula: „A társadalom békéjének büntetőjogi védelméről” *Magyar Jog* 2002/1. 7.

¹³ BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor – SINKU Pál: *Büntetőjog. Különös rész* (Budapest: HVG–ORAC 2001) 331.

tal és a tudomány ismeretanyagával, de nem nyilvánvaló és közvetlen (»clear and present«), hanem közvetett és távoli, mert a befolyásoló közléstől a jogsérelem bekövetkezéséig vezető folyamat számos eleme láncszerűen kapcsolódik egymáshoz, és már az első következmény: a gyűlölet tényleges kialakulása is kétséges szokott lenni.”¹⁴

Szabó András 2003-as írásaiban szintén Kis Jánossal és Sólyom Lászlóval vitatkozik:

„A határozat nem azt mondja, hogy a gyűlöletre uszítás csak akkor állapítható meg, ha a megzavarás veszélye azonnali és világos, hanem azt, hogy a gyalázkodásnál nincs megzavarási veszély, mivel nem fenyeget tömeges egyéni jogokat, viszont az uszításnál éppen azért, mert magas intenzitású és egyéni jogokat tömegesen fenyeget, a veszély azonnali és egyértelmű. Mégpedig az Alkotmánybíróság mérlegelésében. A határozat tehát a veszély jellegének mérlegelését nem teszi a bíróságok feladatává, hanem a törvényi rendelkezés alkotmányos alapjának tekinti az uszítás intenzitása folytán a közbéke konkrét veszélyét.”¹⁵

Bárándy Gergely hasonló álláspontra helyezkedik:

„[...] a veszély clear and present, azaz világos és jelenvaló, vagy közvetlen, tehát azonnali bekövetkezéssel fenyegető volta az Alkotmánybíróság értelmezésében az »eredeti« fogalomnál kevésbé egzakt, annál kevesebbet jelent, ugyanis a szabályozás alkotmányosságához elegendő az egyéni jogok megsértésének potenciális valószínűsége, tehát az, ha a közlés annak előidézésére alkalmas.”¹⁶

A következőkben megkísérlem pontokba szedni a határozattal kapcsolatban felmerült legfontosabb értelmezési kérdéseket. A pontok elején egy-egy állítást fogalmak meg, amelyet ezt követően igyekezni fogok bizonyítani.

1.1.1. A 30/1992. (V. 26.) SZÁMÚ AB HATÁROZAT VALÓJÁBAN NEM ALKALMAZTA A *CLEAR AND PRESENT DANGER* DOKTRINÁJÁT

Molnár Péter megítélése szerint a 30/1992. (V. 26.) AB határozat (ABH 1992, 167–181.) a *clear and present danger* doktrína talaján állva tekintette alkotmányosnak a Btk. 269. § (1) bekezdését. Részben már idézett álláspontja szerint:

„[b]ár a határozat a köznyugalom megzavarásáról szóló mondatban használja a közvetlen és nyilvánvaló veszély mércéjét, hangsúlyozza, hogy az egyéni jogok veszélyeztetése a döntő. Ha a köznyugalom megzavarása bekövetkezik, akkor a köznyu-

¹⁴ Bócz Endre – Györgyi Kálmán: „Hol az alkotmányosság határa?” *Népszabadság* 2003. október 30.

¹⁵ Szabó András: „Eso után köpönyeg?” *Népszabadság* 2003. november 6. Lásd még uő: „A szólás szabadsága és a jogértelmezés kötöttsége” *Hetek* 2003/48.

¹⁶ Bárándy Gergely: *A gyűlöletbeszéd Magyarországon* (Budapest: Scolar 2009) 84.

galom megzavarásának veszélyéről már bajosan lehet beszélni, ezért valójában a köznyugalom megzavarásának részeként fenyegetett alanyi jogoknak kell nyilvánvaló és közvetlen veszélybe kerülniük ahhoz, hogy az uszítás alkotmányosan tiltható tényállása megvalósuljon.”¹⁷

Ez vitatható megállapítás. A 30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolásának érintett V. pontja ugyanis törekszik arra, hogy a bűncselekményben egyaránt védett jogi tárgyként szereplő köznyugalom és az egyéni jogokat egymástól elválassza. Az indokolás logikája arra épül, hogy a köznyugalom nem olyan konkrét jog vagy érdek, amely általában véve indoka lehet a szólásszabadság korlátozásának. Erre csak akkor van alkotmányos módon lehetőség, ha a köznyugalom megzavarásának intenzitása eléri a *clear and present danger* mértékét, azaz a köznyugalom sérelme nyilvánvalóan és közvetlenül fenyeget.

Megítélésem szerint a 30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolásának V. pontja helyes értelmezés alapján azt jelenti, hogy míg a köznyugalom védelme önmagában csak akkor lenne alkotmányos alapja a szólásszabadság korlátozásának, ha sérelmének veszélye nyilvánvaló és közvetlen, addig a szólásszabadság gyakorlása által érintett egyéni jogok esetében a mérce ennél alacsonyabb, de azok veszélybe kerülése a bűncselekmény megvalósulásának feltétele. Nyitott kérdés marad ugyanakkor e veszély mibenléte és a büntethetőséghez 'szükséges' mértéke.

A jogalkalmazás során, egy konkrét élethelyzet megítélésekor egyébként sem lehet elválasztani egymástól a köznyugalom, illetve az egyéni jogokat sértő vagy veszélyeztető cselekményeket; az egyéni jogok veszélybe kerülése magával hozza a köznyugalom veszélybe kerülését is, és fordítva: a köznyugalom úgy kerülhet veszélybe, hogy a szólásszabadság gyakorlója egyéni jogokat fenyeget. Azaz, a köznyugalom és az egyéni jogok védelme egymástól nem választható el, ami azt is jelenti, hogy e két védett jogi tárgyra nézve, az alapjog-korlátozás szempontjából a gyakorlatban felesleges eltérő mércét alkalmazni, mert az egymástól való elválaszthatatlanságuk miatt a kettő közül az alacsonyabb (a szólásszabadságot inkább korlátozó) mércét kell alkalmazni a bűncselekmény elkövetésének megállapításához. Azaz – mivel az egyéni jogokat (mivel azok konkrétak) a *clear and present danger* mércéhez képest alacsonyabbra helyezett mérce alapján lehet a kifejtett véleményről alkotmányosan megvédeni – azon megállapítás, miszerint a köznyugalom (ha az önmagában, kizárólagosan képezné a bűncselekmény védett jogi tárgyát) egyébként csak a *clear and present danger* mérce alkalmazását követően tartaná az AB alkalmasnak arra, hogy védelme érdekében a szólásszabadságot korlátozzák, indifferens, és így nem kell figyelembe venni a jogalkalmazáskor.

Nézzük csak meg ismét a 30/1992. (V. 26.) AB határozat releváns mondatát: „[a]z (1) bekezdésben szankcionált magatartás olyan veszélyt hordoz egyéni jogokra is, amelyek a közvetlen tárgyként szereplő köznyugalomnak olyan súlyt adnak, hogy – a IV. pontban történt kifejtés szerint – a véleményszabadság korlátozása szükségesnek és arányosnak tekinthető.” (ABH 1992, 167, 179.) Ebben a mondatban is

¹⁷ MOLNÁR 2001 (4. lj.) 114.

szerepel a köznyugalom és az egyéni jogok szoros kapcsolódása, egymástól való elválaszthatatlansága. A szöveg szerint az egyéni jogok veszélye kihat a köznyugalomra („súlyt ad” neki, azaz indokoltta teszi védelmét), a két védett jogi tárgy egymástól el nem választható. Így folytatódik az idézet: „[n]oha a mérlegelés gyakorlati eredménye hasonló, ebben a gondolatmenetben nem csupán a köznyugalom megzavarásának intenzitásáról van szó, amely egy bizonyos mérték fölött (»clear and present danger«) igazolja a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását. Itt az a döntő, hogy mi került veszélybe: az uszítás az alkotmányos értékrendben szintén igen magasan álló alanyi jogokat veszélyeztet.” (ABH 1992, 167, 179.)

Ebből én a következőket olvasom ki: ha „csupán” a köznyugalom megzavarásáról van szó, akkor *clear and present danger* kellene a szólásszabadság korlátozásához. De nem csak erről van szó, a „döntő” az, hogy alanyi (egyéni) jogok is veszélybe (de nem feltétlenül *clear and present danger*be) kerültek. Tehát a köznyugalom veszélyének önálló vizsgálata szükségtelen, és az a mondat, amelyben a *clear and present danger* doktrína említése szerepel, nem járul hozzá a „gyűlöltre uszítás” alkalmazható mércéjének megállapításához.

1.1.2. A „KÖZNYUGALOM” VÉDELMÉNEK SZEMPONTJA A „GYŰLÖLTRE USZÍTÁS” TÉNYÁLLÁSÁBAN A MÉRCE MEGÁLLAPÍTÁSA SZEMPONTJÁBÓL MELLÉKES, FIGYELMEN KÍVÜL HAGYHATÓ

Az előző alpont végén amellett érveltem, hogy a köznyugalom sérelmének, veszélyének önálló vizsgálata szükségtelen a mérce megállapításához. Itt azonban Molnár Péter egy újabb mondatához fűznék megjegyzést. Idézett cikkében azt írja, hogy:

„[p]usztán a köznyugalom megzavarását vizsgálva nem lehetne megállapítani a gyűlöletbeszéd határait, hiszen ha az egyéni jogok nyilvánvaló és közvetlen veszélyeztetését nem szabnánk a büntetőjogi tilalom feltételül, akkor például egy település »köznyugalmát« nem megzavaró, bevett cigányozást védhetne a szólás szabadságához való jog, a romák nem roma többséget felkavaró válaszát viszont nem.”¹⁸

A „köznyugalom” mint védett jogi tárgy ilyen értelmezése vitatható. A köznyugalom ugyanis objektív, állandónak tekinthető érték, és veszélye vagy sérelme nem az adott, vizsgált cselekményben részt vevők (elkövetők) személyétől, nézeteitől, felfogásától függ. Azaz, ha a példa szerint a „cigányozás bevett” egy adott településen, olyannyira, hogy egyetlen lakó sem ütközik meg rajta, attól még az (objektíve megállapított) köznyugalom sérülhet, mert az nem elsősorban a sértő vélemény befogadójának gondolkodásától, felfogásától függ. Ha a köznyugalom fogalmát nem így értelmezzük, akkor például a „gyűlöltre uszítás” nem lenne megállapítható olyan esetben, ahol a szónok egy, az általa szidalmazott közösséget már egyébként is gyűlölő közönség előtt beszél, mert a szónok már objektíve nem lehet képes

¹⁸ MOLNÁR 2001 (4. lj.) 114.

a gyűlölet felkeltésére (a hallgatóság tagjai már eleve gyűlölettel szívükben érkeztek a rendezvényre). Ha ezt elfogadjuk, ingoványos talajra lépünk, mert az adott esetben jelentős létszámú közönség 'általános' tudatállapotát – utólag – felmérni szinte lehetetlen vállalkozás. Kiváltképpen nehezzé válik a jogalkalmazó feladata, ha nem is csak a gyűlölet felkeltését, hanem a megtámadott közösségre leselkedő „veszély” fennálltát kellene a beszéd közönségének előzetes tudatállapotára tekintettel felmérnie.

Említést érdemel azonban az a körülmény, hogy a „köznyugalom” pontos fogalma a büntetőjogászok között sem egyértelmű. Hornyák Szabolcs áttekinti e fogalom változásait a szakirodalom alapján, majd arra a következtetésre jut, hogy

„a köznyugalom [...] a közösség tagjainak a közrendhez és a köznyugalomhoz fűződő kollektív pozitív érzelmi kapcsolata, egy olyan közösségi hangulat, amely abban jelenik meg, hogy a közösség tagjai saját maguk illetve egymás személyét és javait biztonságban tudják, és meg vannak győződve arról, hogy jogaik gyakorlása és kötelezettségeik teljesítése nem ütközik külső akadályba.”¹⁹

Igaz, ez az értelmezés nem feltétlenül segít a „gyűlöletre uszítás” mércéjének megállapításában, de enyhítheti ebbéli fájdalunkat az, hogy Hornyák később megállapítja, „a közösség tagjainak kollektív érzése [n]em lehet [a büntetőjogi] védelem tárgya.”²⁰ Függetlenül attól, hogy e következtetést elfogadjuk-e avagy sem, megállapítható, hogy a „gyűlöletre uszítás” mércéjét az egyéni jogok védelme felől közelítve lehet csak azonosítani, és mivel a köznyugalom értelmezésének vagy védelme mércéjének nincs jelentősége a „gyűlöletre uszítás” megállapításánál, a fenti vitám Molnár Péterrel elsősorban elméleti jelentőségű.²¹ Azt azonban ettől függetlenül is el kell ismerni, hogy amennyiben a tényleges, valós veszélyt a bűncselekmény elkövetése feltételének tekintenénk (tehát nem „csak” a társadalmi-történelmi tapasztalatok által bizonyított hipotetikus veszélyt tekintenénk annak), akkor a fenti, Molnárral vitatkozó érvelésem akár tévesnek is tekinthető.

Vaskuti András cikke világít rá arra, hogy a Curia hivatkozott gyakorlata „abban látta az izgatás társadalomra veszélyességét, hogy az uszító által kiváltott gyűlölet megzavarhatja a köznyugalmat. Az alkotmánybíróság ebből vezeti le azt, hogy a köznyugalom ilyen megzavarása mögött ott van nagyszámú egyéni jog megsértésének a veszélye is [...]”²² Ebből a megállapításból egy nagyon fontos következte-

¹⁹ HORNYÁK Szabolcs: *A köznyugalom elleni bűncselekmények* (Doktori értekezés, Pécs: PTE ÁJK 2010) 81.

²⁰ HORNYÁK (19. l.) 82.

²¹ Megjegyzendő azonban, hogy a védett tárgyak megkülönböztetésének – más összefüggésben – mégis lehet jelentősége. Ugyan a fenti érvelésem szerint az AB által meghatározott alkotmányos mérce meghatározásában a „köznyugalom” és az „egyéni jogok” védelme közötti különbségtételnek nincs jelentősége, a jogalkalmazást és akár a jogalkotást érintheti. Ennek bizonyága az a körülmény, hogy az e területeket érintő vitákban szinte kizárólag az egyéni jogok (azaz a közösségek) védelméről esik szó, a köznyugalom védelme pedig háttérbe szorul.

²² VASKUTI András: „A közösség elleni izgatás bírói gyakorlata” in LIGETI Katalin (szerk.): *Wiener A. Imre ünnepi kötet* (Budapest: HVG–ORAC 2005) 189.

tés adódik. A Curia kizárólag a köznyugalom védelméről szolt, azt tekintette egyedüli védett jogi tárgynak a „gyűlöletre izgatás” bűncselekménye vonatkozásában. Bócz Endre is megjegyzi, hogy „[a] Csemegi-kódexben szereplő eredeti szöveg szerint az izgatás lényege az volt, hogy a tettes valamely csoport tagjait igyekezett befolyásoló közlések révén egy másik csoport gyűléletében maga mellé állítani, s ez által a közbéke megbontására tört.”²³ Az AB ezzel szemben azt mondja, hogy a Btk. 269. § (1) bekezdésének alkalmazásakor fontosabb a veszélybe kerülő egyéni jogok védelme (hiszen a köznyugalomhoz képest alacsonyabb intenzitású veszélytől is megóvandók). Tehát az AB úgy hivatkozta meg a Curia gyakorlatát, hogy a hangsúlyt a „gyűlöletre uszítás” alkotmányosságának megállapításakor máshova helyezte. Ez nem feltétlenül hiba vagy tévedés, de hozzájárulhatott ahhoz, hogy a köznyugalommal kapcsolatban említett (hírbe hozott) mérce (*clear and present danger*) az egyéni jogok védelme kapcsán terjedjen el a szakmai közvélemény egy részében.

A *clear and present danger* amerikai mércéje és a „köznyugalom” magyar büntetőjog szerinti védelme talán azért is keveredhetett össze, mert Holmes bírósági klasszikussá vált példája tipikusan a köznyugalom megzavarására vonatkozik. A *Schenk v. United States*-ügy²⁴ Oliver Wendell Holmes főbíró által fogalmazott ítéletében szereplő példa szerint *clear and present danger* jelent, és „a szólásszabadság legszigorúbb védelme sem terjed ki arra az emberre, aki tévesen tüzet kiált egy színházban, és ezzel pánikot okoz.”

1.1.3. A CLEAR AND PRESENT DANGER MÉRCÉHEZ KÉPEST KEVÉSBÉ SZIGORÚ, DE A TRADICIONÁLIS BÜNTETŐJOGI FELFOGÁSTÓL ELTÉRŐ MÉRCÉK NINCSENEK RÉSZLETESEN KIDOLGOZVA

A fenti második csoportban említett vélemények elhatárolódnak a *clear and present danger* mércéjének alkalmazásától, miközben arra utalnak, hogy a mérce azért szigorúbb, mint amire a ’tradicionalista’ büntetőjogászok gondolnak. E vélemények némelyikének sajátossága, hogy értelmezésüket nem a 30/1992. (V. 26.) AB határozat konkrét szövegéből, hanem a jogalkalmazás és az egyéb, kapcsolódó jogi dokumentumok, esetleg a döntést utóbb magyarázó publikációkból kiindulva igyekeznek egy új mércét meghatározni. (Ez alapvetően nem jelent problémát mindaddig, amíg világos, hogy nem a 30/1992. (V. 26.) AB határozat által kötelezővé tett értelmezéssel van dolgunk.) Bár ezen álláspontok között jelentős eltérések is észrevehetőek, de annyi közös bennük, hogy a 30/1992. (V. 26.) AB határozat indoklásából kiindulva nem vezetnek le egy, a gyakorlatban alkalmazható, világos tartalmú mércét, amely a jogalkalmazói mérlegelést a *clear and present danger* mérce alkalmazásához hasonlóan leszűkítené.

²³ Bócz Endre: „A gyűlöletbeszéd és a büntetőjog” *Kriminológiai Közlemények* 2002/60. 78.

²⁴ 249 U.S. 47 (1919).

1.1.4. A 'TRADICIONÁLIS' BÜNTETŐJOG MÉRCÉJE AZONOSÍTHATÓ ÉS KOHERENS LEHET A 30/1992. (V. 26.) SZÁMÚ AB HATÁROZATTAL

Előrebocsátom, hogy e kérdésben 'hagyományos' büntetőjogi felfogásról beszélni elnagyoltnak tűnhet, hiszen a büntetőjogászok véleményén belül is több hangsúlybeli eltolódás tapasztalható. Ugyanakkor abban egységesek ezek az álláspontok, hogy elutasítják mind a *clear and present danger*, mind az annál valamivel enyhébb, de még mindig elég szigorú (az előző pontban foglaltak szerint pontosan nem azonosítható) mérce alkalmazását.

Szeder Gyula szerint a „gyűlöltre uszítás” megvalósul akkor, ha a közlő véleménye alkalmas az adott közösséggel szembeni gyűlölet felkeltésére („[a] közösség elleni izgatás elkövetője olyan magatartást tanúsít, amely alkalmas lehet ilyen érzelmek felkeltésére”). A büntethetőséghez nem szükséges sem az, hogy a közönségben a gyűlölet ténylegesen felkeltődjék, az pedig végképp nem, hogy abból az érintett közösséggel szembeni erőszakos cselekmények veszélye következzen („még az is közömbös, hogy az elkövető gerjesztett-e gyűlöletet, avagy sem”).

A Bócz–Györgyi szerzőpáros már idézett véleménye szerint:

„[s]oha senki nem követelte meg, hogy ez [ti. a közösséggel szembeni erőszakos, ellenséges cselekedetek] ténylegesen megtörténjen. Ennek veszélye is elegendő a bűncselekmény megállapításához. Ez a veszély értelemszerűen reális, hiszen az elhárítani kívánt folyamat elemeinek leírt kapcsolata összhangban van a köztapasztalattal és a tudomány ismeretanyagával, de nem nyilvánvaló és közvetlen (»clear and present«), hanem közvetett és távoli, mert a befolyásoló közléstől a jogsérelem bekövetkezéséig vezető folyamat számos eleme láncszerűen kapcsolódik egymáshoz, és már az első következmény: a gyűlölet tényleges kialakulása is kétséges szokott lenni.”²⁵

Azaz Bóczék veszélyről beszélnek, de ez a veszély olyan, amely pusztán a Btk.-beli törvényi tényállás alapja, létének indoka, de nem olyan, amelyet esetről esetre vizsgálni kéne. Azaz a jogalkotó azért rendelte büntetni a „gyűlöltre uszítást”, mert van arról történelmi-társadalmi tapasztalat, hogy mi történhet, ha uszító (gyűlöletkeltő) véleményeket tesznek közzé, de ez nem jelenti azt, hogy ilyen eseményeknek, illetve azok nyilvánvaló vagy csak valós veszélyének is fenn kell állnia minden olyan esetben, ahol az állam a büntetőhatalmát gyakorolni kívánja.

Ezzel egybeecseng Szabó András véleménye, aki szerint:

„a gyűlöltre uszítás egyéni jogokra nézve veszélyt hordoz (lévén szó az érintett közösségek tagjainak egyéni jogáról, tehát tömegesen érintett egyéni jogokról), az uszítás izzó indulati és érzelmi előkészítése a tömegesség miatt igen valószínűvé teszi megsértésüket, ezért indokolt a büntetőjogi szankcionálás.”²⁶

²⁵ BÓCZ–GYÖRGYI (14. l.).

²⁶ SZABÓ 2003 (15. l.).

Szabó gondolata is arra épül, hogy a „veszély” nem a jogalkalmazáskor, hanem a jogalkotáskor volt vizsgálandó; és mivel a gyűlöletre uszítás olyan cselekedet, amelyből jogok sérelme következhet (Szabónál: valószínűleg következik, de fontos, hogy ez a valószínűség nem a jogalkalmazás során vizsgálandó), ésszerű – és alkotmányos – tett a parlament részéről ennek törvényi tiltása: „[a] határozat tehát a veszély jellegének mérlegelését nem teszi a bíróságok feladatává, hanem a törvényi rendelkezés alkotmányos alapjának tekinti az uszítás intenzitása folytán a közbéke konkrét veszélyét.”²⁷

Megítélésem szerint a harmadik csoportba sorolt szerzők álláspontja koherens lehet a 30/1992. (V. 26.) AB határozat egyféle értelmezésével. A fentiekben elvettük a *clear and present danger* mércéjének alkalmazását, bizonytalanok voltunk az attól egy fokkal enyhébb, de még mindig tényleges veszélyt megkövetelő mérce tartalmát, de a ’tradicionalista’ felfogás koherens lehet, és választ adhat az alkalmazható mérce mibenlétével kapcsolatos kérdésre, és nem csak a büntetőjog (az AB gyakorlatától több vonatkozásban független), hanem a 30/1992. (V. 26.) AB határozat szempontjai szerint is. Ez az állítás akkor igaz, ha elfogadjuk a büntetőjogászok azon álláspontját, miszerint az a „veszély”, amelyről a 30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolása szól, nem jelent mást vagy többet, mint azt a veszélyt, amelyet a jogalkotó a tényállás törvénybe iktatásakor (történelmi és társadalmi tapasztalatok alapján) felismert, és amelyet a jogalkalmazás során megítélendő tényállások vizsgálatakor automatikusnak tekint, függetlenül attól, hogy a közlés nyomán létrejött-e tényleges, valós, konkrét veszély. Ez a felfogás teljes egészében összefér a 30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolásának IV. pontjával, de kell ahhoz némi kreativitás, hogy minden feszültség nélkül összeférhetőnek tekintsük az V. pontban foglaltakkal (ahol ugyebár „alanyi jogok veszélyeztetéséről” van szó, bár e veszély mibenlétére és mértékére történő kitérés nélkül, azonban a gondolkodásunkat óhatatlanul megzavaró *clear and present dangerre* utalás közvetlen közelében). Azaz, ha a 30/1992. (V. 26.) AB határozat „veszélyét” szükségszerűen „valós”, „tényleges” veszélynek tekintjük, akkor a hagyományos büntetőjogi felfogás mégsem kompatibilis az a 30/1992. (V. 26.) AB határozattal.

1.1.5. A *CLEAR AND PRESENT DANGER* MÉRCE ÉS A MAGYAR „KÖZVETLEN VESZÉLY” EGYMÁSHOZ VALÓ VISZONYA TISZTÁZATLAN

Nem világos, hogy a retorikai jelentőségen túl lehet-e az amerikai mércének relevanciája a magyar jogrendszerben. Szerencsésebb lenne a „közvetlen veszély”, a magyar jogban is kidolgozott konstrukcióját használni, ha ez elkerülhetetlen.

A büntetőjogi dogmatika alapján a „veszély” olyan helyzet, amelyben fennáll valamely védett jogi tárgy sérelmének a lehetősége. A veszély jellege folytán lehet: absztrakt és konkrét, illetve egy másféle csoportosítás szerint távoli és közvetlen. „Közvetlen a veszély, ha térben és időben konkretizálódik, és így már meghatáro-

²⁷ SZABÓ 2003 (15. lj.).

zott személyt vagy személyeket fenyeget”.²⁸ A közvetlen veszély „meghatározott személyre és helyzetre konkretizált veszélyt, vagyis olyan helyzetet jelent, amikor az élet és a testi épség vagy egészség sérelmének a reális veszélye – a veszély általános jellegéből kilépve – határozott és külsőleg is felismerhető formában, egyes személyekhez vagy meghatározott személyhez kapcsolódva jelentkezik.”²⁹

Ebből az a következtetés adódik, hogy a magyar „közvetlen veszély” fogalom sok tekintetben hasonló az amerikai *clear and present danger* mércéhez. Azaz, amennyiben az kiolvasható lenne a Btk. 269. § rendelkezéseiből, az amerikai mérce figyelmen kívül hagyása mellett is alkalmas lenne arra, hogy a szólásszabadság korlátozását szűkre szabó, szigorú mérce legyen. Ugyanakkor a fenti 1.1.1., 1.1.2. és 1.1.4. pontban foglalt érvelésem alapján az a 30/1992. (V. 26.) AB határozatból a „közvetlen veszély” mércéjének alkalmazandósága sem olvasható ki.

Ugyan az 1.1.1. pontban korábban elvettem a *clear and present danger* mérce alkalmazását, de már most fontos leszögezni, hogy mindez egyelőre csak a 30/1992. (V. 26.) AB határozat kontextusában történt meg. A későbbi alkotmánybírói döntések némelyike ugyanis mégis erre a mércére (is) támaszkodott, úgy téve, mintha az egyenesen következne a 30/1992. (V. 26.) AB határozat értelmezéséből, így a kérdés e ponton még nem vehető le a napirendről.

1.1.6. A 30/1992. (V. 26.) SZÁMÚ AB HATÁROZAT INDOKOLÁSA IV. ÉS V. PONTJÁNAK UTÓLAGOS ÉRTELMEZÉSEI KÖZÖTT EGY KI NEM MONDOTT ELLENTMONDÁS FESZÜL

Hanák András megállapítása szerint a 30/1992. (V. 26.) AB határozat értelmezése körüli „alkotmányjogi probléma és [...] jogi természetű vita jelentős részben abból származik, hogy a határozatban két különálló döntés és két eltérő szemléletű indokolás található.”³⁰ Ezzel az állítással csak némi megszorítással értek valamelyest egyet.

Korábban utaltam rá, hogy a 30/1992. (V. 26.) AB határozat (ABH 1992, 172, 178.) indokolásának IV. pontja (amely a „gyűlöletre uszítás” alkotmányosságát indokolta) és V. pontja (amely a „gyalázkodás” alkotmányellenessége mellett érvelt) felfogásában nem egészen koherens. Ennek az az állítólagos (az érintettek által nyilvánosan, leírva meg nem erősített) oka, hogy előbbit javarészt Szabó András, utóbbit javarészt Sólyom László (a határozat két előadó bírójának) írta. Kétségtelen, hogy amennyiben az V. pontból a *clear and present danger*, vagy a „tényleges, valós, reális veszély” mércéjének szükséges alkalmazását olvassuk ki, akkor a IV. ponttal szemben fennálló ellentmondás megállapítható, hiszen utóbbi a „gyűlöletre

²⁸ BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál: *Büntetőjog II. Különös rész. A 2012. évi C. törvény alapján* (Budapest: HVG–ORAC 2012) 99. (A foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés bűncselekményének bemutatásánál.)

²⁹ RABÓCZKI Ede – BERKES György (szerk.): *Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára* (Budapest: HVG–ORAC 2012) 536/1. (A közúti veszélyeztetés bűncselekményének bemutatásánál.)

³⁰ HANÁK (7. lj.).

uszítást” a gyűlöletkeltésre való alkalmassággal azonosítja (azaz, a fenti 1.1.4. pontban bemutatott „tradicionális” büntetőjogi felfogást vallja). Azon körülmény is erre utal, hogy a IV. pont nyolc alkalommal használja a „gyűlöletkeltés” szót, legtöbbször a „gyűlöletre uszítás” szinonimájaként.

Azonban, ha elvetjük a *clear and present danger* és más hasonló mércék alkalmazását a „gyűlöletre uszítás” értelmezésekor, és a „veszélyt” a tradicionalista büntetőjogászok álláspontja alapján értelmezzük, úgy a 30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolása koherensnek tekinthető, és az amerikai mérce szerepeltetése a szövegben csak zavaró (az értelmezést nehezítő), de jelentőséggel nem bíró utalássá válik.

1.1.7. ÉRTELEM ÉS ÉRZELEM, AVAGY LEHET-E „GYŰLÖLETRE USZÍTANI” AZ ÉRTELEMRE, ÉS NEM AZ ÉRZELMEKRE HATÓ VÉLEMÉNY KÖZZÉTÉTELE ÚTJÁN

A 30/1992. (V. 26.) AB határozat (ABH 1992, 172, 178.) indokolásának IV. és V. pontja is hivatkozik a Curia százéves gyakorlatára, amely szerint a Csemegi-kódexben szereplő „»izgatáson« olyan lázongó kifakadások értendők, amelyek alkalmassak arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket oly magas fokra lobbantsák, amelyből gyűlölet keletkező, a társadalmi rend és béke megzavarására vezethet.” Ebből több szerző azt a következtetést vonta le, miszerint a Btk.-beli „gyűlöletre uszítás” csak az érzelmekre ható, az „értelemhez” nem szóló, azaz irracionális, az érvelést nélkülöző véleménynyilvánítással valósítható meg.

Vaskuti András szerint:

„[az indokolás V. pontja] szerint izgatásról csak akkor van szó, midőn a kifejezések, megjegyzések stb. nem az értelemhez szólnak, hanem az érzelmek világára akarnak hatni s szenvedélyek, indulatok felkeltésére alkalmasak. Az idézett döntés tökéletesen mutat rá a közösség elleni izgatás lényegére: adva van egy – tipikus esetben – nagyobb tömeg előtt elmondott beszéd, amely a hallgatóság már meglévő ellenséges indulatait felerősíti, és az így keletkezett gyűlölet veszélyeztetheti a köznyugalmat.”³¹

Török Bernát szerint:

„a szélsőséges beszédnek az érzelmekre kell hatnia. [...] olyan megszólalásoknál, amelyek nem az érzelmekre »játszanak«, fel sem merülhet az uszítás mércéjének alkalmazása. Az érzelmekre ható véleménynyilvánítás – szemben az értelem meggyőzését célzóval – az ösztönökre, érzelmekre alapoz, mozgósít. Súlyosabb magatartás, mint az, amelyik mások gondolkodását mégoly súlykoló módon, érvek sorozatával igyekszik befolyásolni, és ezzel nyilvánvalóan érzelmi hatást is kiválthat.”³²

³¹ VASKUTI (22. lj.) 189.

³² TÖRÖK (11. lj.) 69.

Nem vitatva azt, hogy a Vaskuti által hozott példa a gyűlöletre uszítás klasszikus, tankönyvi példája, és nem vitatkozva Török Bernáttal sem abban, hogy az érzelmekre ható magatartás általában véve súlyosabb lehet, mint amely érveket sorakoztat fel, mégis elvetem a 30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolásában szereplő, a Curia ítélezési gyakorlatára történő erős támaszkodást. Inkább Szeder Gyulával értek egyet, aki szerint a Btk. 269. § szövegéből nem olvasható ki az, hogy „gyűlöletre uszítani” csak az érzelmekre ható vélemények közzlése útján lehet. Szeder szerint a gyűlöletre uszítás:

„legveszélyesebb formája nem közvetlenül a »primer ösztönöket célozza meg«, hanem az emberek gondolkodásában meglévő erkölcsi gátlások lerombolása útján készíti elő a talajt a társadalom egyes csoportjai ellen irányuló erőszakos cselekedetek számára. [...] A gyűlöletre uszítás [...] nem feltétlenül pillanatnyi feszültséget gerjesztő, az embereket irracionális, primitív lázongásra készítő magatartás, hanem annál több: ellenséges érzelmekre kondicionáló gondolatközlés is lehet.”³³

Hasonlóképpen érvel Szabó András is, aki szerint:

„[a Btk. 269. § gyakorlati értelmezésének] hibája [...] abban van, hogy [...] a gyűlölet[et] episztemológiailag úgy értelmezi, mint a cselekvésbe csapó agressziót, mint erőszakba átcsapni hajlamos érzelmi-indulati állapotot. Erre az értelmezésre van némi alap. Ugyanis az AB határozat [30/1992. (V. 26.) AB határozat (*a szerk.*)] a jogtörténeti előzményekre részletesen kitér, és ez a korabeli jogi helyzetre tekintettel valóban ilyen értelmet nyert. Ma azonban ilyen dogmatikai értelmezésre nincs jogi alapunk, mert a törvényi tényállás nem a cselekvésre felhívást tartalmaz, hanem a gyűlölet felkeltését önmagában bünteti. Önmagában, mint immateriális, alkalmas és eredményt nem kívánó tevékenységet.”³⁴

Bócz Endre szerint a „gyűlöletre uszítás”:

„lehet [...] bonyolult, összetett, időben széthúzódó, sőt többek közreműködését feltételező gondolatközlési folyamat is. [...] mind a pszichológia tudománya, mind az alkotmánybírói határozatban idézett kúriai döntés utáni időkből származó tömeges történelmi tapasztalatok kétségtelenné tették, hogy nemcsak az indulati, hanem az értelmi (intellektuális) alapon, ideológiai meggyőződésen nyugvó gyűlölet is létezik [...]”³⁵

Álláspontom szerint, amennyiben „gyűlöletre uszítás”-on a gyűlölet felkeltésére való alkalmasságot értjük, „gyűlölet”-en pedig – a 30/1992. (V. 26.) AB határozat

³³ SZEDER (12. l.) 9.

³⁴ SZABÓ András: „Gyűlöletbeszéd és gyűlöletre uszítás” in *Kriminológiai Közlemények* 60. (Budapest: Magyar Kriminológiai Társaság 2002) 64.

³⁵ BÓCZ 2002 (23. l.) 80–81. Hasonlóképpen lásd MÁRKI Zoltán: „Jogok és szavak” in *Kriminológiai Közlemények* 60. (Budapest: Magyar Kriminológiai Társaság 2002) 95.

és az értelmező szótár nyomán – „az egyik legszélsőségebben negatív [...] nagyfokú ellenséges indulat[ot]”, akkor ebből nem következik az, hogy ilyen szélsőséges, nagyfokú, ellenséges indulatot csak a racionalitást nélkülöző, érveket nem tartalmazó, a szenvedélyek felkorbácsolását célzó közléssel lehet kelteni. A gyűlölet nem csak a nyilvános rendezvényen feltüzelt tömeg tagjában, hanem egy könyv olvasójában is felkeltődhet. Példát adhatnak erre a holokauszttagadó művek (például Ernst Zündel, Robert Faurisson, David Irving könyvei), amelyek többszáz oldala arra ugyan nem képes, mint amire egy gyűjtő hangú, jelszavakat sulykoló köztéri beszéd, de arra igen, hogy a szerzők szerint a ’holokauszt mítoszát’ megalkotó zsidóságot az erre fogékony olvasó a beszéd közönségéhez hasonlóan meggyűlölje (azaz „szélsőséges, nagyfokú ellenséges indulat” alakuljon ki vagy erősödjön meg benne). Ugyanakkor itt is szükséges egy fenntartás rögzítése: ha azt fogadjuk el, hogy a gyűlöletre uszításhoz valós, tényleges veszély kialakulása is szükséges, akkor e nehéz olvasmányok nyomán ennek lehetősége valóban sokkal szűkebb lehet, mint a köztéri szónoklat esetében.

1.2. A 12/1999. (V. 21.) AB HATÁROZAT

A 12/1999. (V. 21.) AB határozat (ABH 1999, 106–113.) indokolása két helyen tartalmaz a „gyűlöletre uszítás” értelmezéséhez releváns gondolatot. Egyfelől az indoklás megjegyzi, hogy a 30/1992. (V. 26.) AB határozat szerint „csakis az uszítás foglalja magában azt a »bizonyos mérték« fölötti veszélyt, amely a véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását megengedhetővé teszi.” (ABH 1999, 106, 110.)

Ez a megállapítás egyfelől a 30/1992. (V. 26.) AB határozat szövegéből nem kiolvasható, a korlátozás lehetőségét igen szűkre szabó mérce felé tereli el az értelmezést, másfelől szemérmesen hallgat a *clear and present danger* doktrína alkalmazásának kérdésében, és csak „bizonyos mértékről” beszél, amivel érdemben nem járul hozzá a vita eldöntéséhez.

Másfelől, a 12/1999. (V. 21.) AB határozat azt is leszögezi, hogy „az Alkotmánybíróság a büntethetőség alkotmányos korlátját [a 30/1992. (V. 26.) AB határozatban] a gyűlöletre uszításban és nem általában a »gyűlölet keltésében« határozta meg” (ABH 1999, 106, 112.). Ezzel ellentmond a 30/1992. (V. 26.) AB határozatnak (tévesen értelmezi azt), hiszen, ahogyan korábban már említettem, utóbbi indokolása a „gyűlöletre uszítást” és a „gyűlöletkeltést” szinonimaként használta.

1.3. A 18/2004. (V. 25.) AB HATÁROZAT

Az igazán nagy lépést a *clear and present danger* mérce bevezetésében a 18/2004. (V. 25.) AB határozat (ABH 2004, 303–320.) tette meg. Az indoklás megállapítja, hogy

„[a] szabad véleménynyilvánítás jogának korlátozására a »gyűlöletre uszítás« esetében az egyéni alapjoggyakorlás sérelme, illetve annak közvetlen veszélye miatt kerül sor. Végül fontos, hogy a köznyugalomban okozott veszély ne csupán feltételezés legyen, és a legalább hipotetikus visszacsatolás (a közlés alkalmas a köznyugalom megzavarására) elengedhetetlen. A köznyugalom megzavarásának intenzitása ugyanis »egy bizonyos mérték fölött ('clear and present danger') igazolja a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását.«” (ABH 2004, 303, 309.)

E szövegrész az én olvasatomban azt jelenti, hogy az egyéni jogok esetében legalább azok közvetlen veszélye, a köznyugalom esetében annak megzavarására való alkalmasság szükséges a „gyűlöletre uszítás” megállapításához, és e két feltételnek együttesen kell fennállnia a bűncselekmény megállapításához. A *clear and present danger* mérce említése az idézett szövegrészben a szöveg belső ellentmondását okozza, mert miközben megállapítja, hogy a köznyugalom megzavarására való alkalmasság elegendő a szólásszabadság korlátozásához, a következő mondatban azt jelzi, hogy a köznyugalom *clear and present danger*je, azaz nyilvánvaló és közvetlen veszélye szükségeltetik ahhoz. Ez két okból vitatható: egyfelől, fenti érvelésem szerint a 30/1992. (V. 26.) AB határozat az egyéni jogok közvetlen veszélyét sem szabta a szóláskorlátozás feltételül, másfelől pedig a 18/2004. (V. 25.) AB határozat indokolása úgy idézi a 30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolásának leginkább vitatott, bizonytalan tartalmú részét, hogy – rossz helyen „elvágvá” az idézetet – akaratlanul is megmásítja annak jelentését. A 18/2004. (V. 25.) AB határozat tehát a köznyugalommal kapcsolatban kétféle mércét említ (annak megzavarására való alkalmasság, illetve annak nyilvánvaló és közvetlen veszélye), továbbá a köznyugalom veszélyeztetését az egyéni jogok veszélyeztetésével együtt a „gyűlöletre uszítás” megállapíthatóságának feltételévé teszi.

Hogy a kétféle lehetőség közül a 18/2004. (V. 25.) AB határozat szerint melyik a szóláskorlátozás alkalmazandó mércéje, arra nézve az indokolás későbbi részei adnak útmutatást. A szöveg szerint:

„[a]z Alkotmánybíróságnak az Abh1.-ben [a 30/1992. (V. 26.) AB határozat (*a szerk.*)], majd az Abh2.-ben [a 12/1999. (V. 21.) AB határozat (*a szerk.*)] megjelenő álláspontja alapján az olyan ún. legveszélyesebb magatartások esetében korlátozhatja a jogalkotó a kifejezés szabadságát büntetőjogi eszközökkel, amelyek elérik »az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket magas fokra lobbantó lázongó kifakadás« szintjét, az alkotmányos értékrendben igen magasan álló alanyi alapjogokat veszélyeztetnek, ami egyben a köznyugalom megzavarásához vezethet (e veszély közvetlen és nyilvánvaló).” (ABH 2004, 303, 312.)

E rész tehát ismételtelen arra utal, hogy a „közvetlen és nyilvánvaló veszély”, azaz *clear and present danger* szükséges a bűncselekmény elkövetéséhez. Ugyanakkor nem világos, hogy a „veszély” itt a köznyugalomra, vagy az „alanyi alapjogokra” vonatkozik-e. Mivel az idézett mondat a „veszély” szót első ízben az utóbbiakra vonatkoztatva használja, feltehetőleg a második használatkor erre utal vissza, azaz

az „egyéni alapjogok” „közvetlen és nyilvánvaló veszélyéről” szól. Az indokolás egy későbbi helyen hasonlóan félreérthető. A szöveg szerint:

„[a]z Alkotmánybíróság töretlen gyakorlata alapján tehát az uszítás szintjét el nem érő gyalázkodó, becsmérlő típusú véleményközlés, minthogy az Alkotmány 61. § (1) bekezdésének védelme alatt áll, nem büntethető. A megvetés kinyilvánítása önmagában nem jár erőszakcselekmény nyilvánvaló és közvetlen veszélyével, és sok esetben egyéni jogok sérelmével sem fenyeget.” (ABH 2004, 303, 318.)

Ebből az idézetből az is kiolvasható, hogy az „erőszakcselekmény” és az „egyéni jogok sérelme” két különböző megelőzendő jogi érdek, azaz előbbi nem feltétlenül az egyéni jogok megsértése útján történik. Ha ez a mondat helyes értelmezése, akkor itt az indoklás (az előbbi idézett szövegrésszel feltehetően ellentétesen) az egyéni jogok sérelmével nem járó „erőszakcselekmény”, azaz a köznyugalom „nyilvánvaló és közvetlen veszélyéről” szól. Az idézett szövegrészek legalábbis félreérthetőek.

Figyelemreméltó, hogy a 18/2004. (V. 25.) AB határozat részletesen bemutatja a kialakult felsőbbirósági gyakorlatot, közülük utolsónak azt a 2003-as ítélőtáblai döntést, amelyet két évvel később a BH 2005. 46. sz. alatt elvi iránymutatásként közlé is tettek. Az AB és a Fővárosi Ítélőtábla döntése így furcsa viszonyba került egymással: utóbbi hivatkozott előbbire, a későbbi nyomozóhatósági és bírósági gyakorlat pedig az ítélőtábla mércéjét – a 18/2004. (V. 25.) AB határozat alapján joggal – már mint alkotmányos mércét használta és idézte. Szomora Zsolt szerint az AB itt hibát követett el, mert egy „büntetőjog-dogmatikailag egyértelműen téves, és az addigi bírói gyakorlattól is eltérő eseti döntést vett figyelembe”, ezzel pedig „annak kimondásával, hogy ez az alkotmányos büntetendőség alsó határa, a bírói gyakorlat, sőt a jogalkotó számára is kőbe véste a Büntető Törvénykönyvvel legkevésbé sem összeegyeztethető értelmezési eredményt.”³⁶

A döntést értékelve megállapítható, hogy a 18/2004. (V. 25.) AB határozat ténylegesen a *clear and present danger* mércéjét vezette be az alkotmánybírósági gyakorlatba, igaz, abban a tudatban, hogy mindezt a 30/1992. (V. 26.) AB határozat talaján állva teszi. Ebben egyetért velem Vaskuti András³⁷ és Sajó András is. Utóbbi szerint e „pontatlan idézet segítségével emeli mércévé a 2004-es döntés a *clear and present danger* – állítólag mindig is követett – követelményét.”³⁸

³⁶ SZOMORA ZSOLT: „Az alkotmánykonform normaértelmezés és a büntetőjog – problémafelvetés” in JUHÁSZ ZSUZSANNA – NAGY FERENC – FANTOLY ZSANETT (szerk.): *Sapientia sat. Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára* (Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar 2012) 464–465.

³⁷ VASKUTI (22. l.) 202–203.

³⁸ SAJÓ ANDRÁS: „...A faji gyűlölet igazolása büntetendő” *Fundamentum* 2004/4. 25.

1.4. A 95/2008. (VII. 3.) AB HATÁROZAT

A 95/2008. (VII. 3.) AB határozat (ABH 2008, 782–795.) – a 18/2004. (V. 25.) AB határozat – nyomán tovább haladva – már az alkotmánybírószági gyakorlat magától értetődő részeként említette a *clear and present danger* doktrínáját, még akkor is, ha az amerikai mérce kifejezett említését elmulasztotta. Az indokolás felidézi, hogy: „[a]z Alkotmánybíróság az Abh1.-ben [a 30/1992. (V. 26.) AB határozat, (a szerk.)], a Abh2.-ben [a 12/1999. (V. 21.) AB határozat, (a szerk.)] és az Abh3.-ban [a 18/2004. (V. 25.) AB határozat, (a szerk.)] [alkotmányosnak tartotta] az erőszakcselekmény nyilvánvaló, közvetlen veszélyével és az egyéni jogok sérelmével fenyegető cselekmények (*gyűlöletre uszítás*) büntetőjogi szankcionálását.” (ABH 2008, 782, 786.) Ezt a tételt később az indokolás meg is erősíti:

„[a] büntetőjog jelenleg biztosít eszközöket arra az esetre, ha a rasszista kijelentés az elhangzás körülményei folytán erőszak közvetlenül jelen lévő, világos veszélyével, és egyéni jogok sérelmével fenyeget. Az uszító beszéd és az erőszakos tett ma sem maradhat büntetlenül. Ha konkrét személy becsületét valamely csoporthoz vagy közösséghez tartozása miatt éri sérelem, becsülete védelmében a Btk. 179. §-a és 180. §-a alapján magánindítvánnyal kezdeményezhet eljárást. Abban az esetben pedig, ha a rasszista beszéd az elhangzás körülményei folytán erőszakcselekmény veszélyével, egyéni jogok sérelmével fenyeget, és a jogsérelem a személyek pontosan meg nem határozható, nagyobb csoportját érinti, az elkövető a Btk. 269. §-a alapján, közösség elleni izgatás miatt felelősségre vonható.” (ABH 2008, 782, 792.)

A 95/2008. (VII. 3.) AB határozat mércéje szerint tehát a gyűlöletre uszítás megállapításához a véleményközlés által érintett közösség valamely tagjával (tagjaival) szembeni erőszakos cselekmények nyilvánvaló és közvetlen, a közlés következtében kialakuló veszélye szükséges. Az alapos áttekintés után leszögezhető, hogy ez a mérce meglehetősen távol van a 30/1992. (V. 26.) AB határozat eredeti mércéjétől.

2. A LEGFELSŐBB BÍRÓSÁG GYAKORLATA

2.1. BH 1997. 165.

A BH 1997. 165. eseti döntés felmentette a vádlottakat (többek között) a közösség elleni izgatás vádja alól. Az elsőrendű vádlott Szabó Albert, a „Világnemzeti Népu-
ralmista Párt” elnöke volt, az eljárás pedig a párt egyes összejövetelein, rendezvényein elhangzottak miatt indult. Az ítélet hosszasan idéz az ott kifejtett véleményekből, amelyek kétségtelenül kimerítik a közösség (a zsidóság) becsmérlésének korábban létezett tényállását. A bíróságoknak azt kellett eldöntenie, vajon elérik-e ezek a közösség elleni izgatás (azaz a gyűlöletre uszítás) szintjét, és hogy milyen módon kell az AB által meghatározott mércét a gyakorlatban alkalmazni.

A LB nem csupán az adott tényállásra alkalmazta az említett mércét, hanem annak szűkítő értelmezését adta meg. Mint az ítélet leszögezi: „a közösség elleni izgatás törvényi tényállását megvalósító »gyűlöletre uszítás« olyan gyűlölet felkeltésére irányul, amely aktív tevékenységbe megy át, azaz aktív, tevékeny gyűlöletre izgatást jelent.” Az elvi jelentőségű megállapítás egyrészt félreérthető, másrészt nem kompatibilis a 30/1992. (V. 26.) AB határozatban foglaltakkal. Félreérthető, mert azt – amint implicite kiderül az indokolás más részeiből – a LB sem gondolta, hogy csak akkor büntethető az uszítás, ha az ténylegesen aktív tevékenységet eredményez („aktív tevékenységbe megy át”). Ugyanakkor pedig az AB által meghatározott mérce megelégszik azzal, hogy a magatartás *alkalmas* a gyűlölet felkeltésére, míg a LB az aktív gyűlölet felkeltésére *irányuló* magatartásokat minősíti büntethetőnek, eszerint tehát az elkövető szándékában kell állnia, hogy magatartása eredményeképpen tevékeny gyűlölet alakuljon ki.

A gyűlölet „aktív” jellege, mint a bűncselekmény elkövetésének feltétele a LB döntésében az a 30/1992. (V. 26.) AB határozathoz képest újdonság. Maga a LB az „aktív gyűlölet” kategóriáját a 30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolásából kísérli meg levezetni, az ítélet indokolásának szövege szerint a bíróság annak értelmezésével bírálta el az ügyet. Az „aktív gyűlölet” kategóriája valóban rokon az AB által idézett curiai döntéssel, valamint a „gyűlölet” és az „uszítás” értelmező szótári – az AB és a LB által is idézett – definíciójából is levezethető. (Eszerint: „a gyűlölet az egyik legszélsőségesebb, negatív, [...] nagyfokú ellenséges indulat”, illetve „aki uszít, az valamely személy, csoport, szervezet, intézkedés ellen ellenséges magatartásra, kárt okozó tevékenységre biztat, ingerel, lázít.”) Ugyanakkor tévesnek minősíthető a bírósági döntés konklúziója, miszerint „ebből következik, hogy az uszítás nem egyszerűen gyűlölet, hanem olyan gyűlölet felkeltésére irányul, amely aktív tevékenységbe megy át. Aki »gyűlöletre uszít«, az másokat aktív, tevékeny gyűlöletre ingerel.” Mint korábban láthattuk, a 30/1992. (V. 26.) AB határozat nem követelte meg sem az „aktív tevékenységbe átmenő gyűlölet felkeltését”, mint eredményt, sem pedig az „aktív, tevékeny gyűlöletre ingerlést”, hanem a Curia nyomán ’beérte’ a közzétett vélemény szenvedélyek magasra lobbantására való alkalmasságával. Azaz, a 30/1992. (V. 26.) AB határozat szerint az is elkövetheti a gyűlöletre uszítást, aki nem buzdít (ingerel, lázít, agitál) másokat „aktív, tevékeny” gyűlöletre, azaz másoknak kárt okozó tevékenységre.

A BH 1997. 165. még akkor is felemlte ezzel a korlátozás mércéjét, ha az imént idézett két mondatból nyilvánvalóvá válik, hogy azért ezen „aktív” tevékenység tényleges megvalósulását nem tekintette a bűncselekmény feltételének (ez alapvető dogmatikai hiba lett volna, hiszen a közösség elleni izgatás nem eredmény-bűncselekmény). Bár az indokolás egyik mondata (amely a BH fejlécében kiemelve is szerepel) erre utal („aktív tevékenységbe megy át”), rögtön a következő mondat rögzíti, hogy az „aktív, tevékeny gyűlöletre ingerlés” eredmény nélkül is elegendő. Az indokolás később ezt megismétli, és újfent rögzíti, hogy „[a] vádlottak kijelentései – elsősorban az elsőrendű vádlotté – az uszítás határát »súrolták«, de nem lépték túl azt, mert gyűlölet keltésére esetleg alkalmasak voltak, de nem ingereltek aktív gyűlöletre.” Az indokolás teljes szövegének elemzése után megállapítható,

hogy a BH mércéje ezen utóbbi, azaz a bíróság a gyűléltre uszításhoz az „aktív, tevékeny gyűléltre izgatást” követelte meg, ami feltehetően a jogsértő, károkozó cselekményekre való nyílt felhívással lehet azonos (ennek később még lesz jelentősége, mert a BH 2005. 46. számú döntésben ez a feltétel újból megjelenik).

Szeder Gyula szintén vitatja az „aktív, tevéleges gyűlélt” jogi konstrukcióját:

„A bírói gyakorlat által meghonosítani kívánt »aktív gyűlélt« kategóriája olyan fikció, amely a közösség elleni izgatás büntettének megállapítását lehetetlenné vagy önkényessé teszi. Ezzel a döntéssel a Legfelsőbb Bíróság a diszpozícióit olyan megszorító módon értelmezte, amely az Alkotmánybíróság határozataiból sem következett. Azok ugyanis csak a jogalkotó kezét kötötték meg azzal, hogy a bűncselekménnyé nyilvánítás során a véleménynyilvánítás szabadsága mérték nélkül nem korlátozható, s ez a mérték az izgató magatartás gyűlélt keltésére való alkalmassága. A Legfelsőbb Bíróság viszont azt mondta ki, hogy a jogalkalmazói gyakorlat során csak a »minősített« (vagyis az aktív gyűlélt keltésére alkalmas) izgatás tekinthető uszításnak.”³⁹

Fontos megállapítani, hogy a döntésben nem esik szó a büntetőjogi „veszélyről”, azaz a jogsértő cselekmények bekövetkeztének realitása, valószínűsége nem szerepel a LB mércéjében.

A bíróság egyetértett az ügyben korábban eljáró alsóbb fokú bírósággal, és megállapította, hogy a vádlottak nem valószínűzték meg a közösség elleni izgatás tényállását. Ez helytálló, amennyiben a LB-nek a döntésben meghatározott új tesztjét vesszük irányadónak. Ugyanakkor kérdéses, hogy az AB tesztje alapján el lehetett volna-e ítélni a vádlottakat – ezt a LB nem vizsgálta. Tény, hogy az idézett kijelentések a zsidóságra nézve degradáló, megalázó, lekicsinylő állítások voltak, de nem buzdítottak ellenük irányuló tevéleges magatartásra. A 30/1992. (V. 26.) AB határozat azonban ezt nem is követeli meg. Az ítélet kimondja, hogy „a vádlottak kijelentései [...] az uszítás határát »súrolták«, de nem lépték túl azt, mert gyűlélt keltésére esetleg alkalmasak voltak, de nem ingereltek aktív gyűléltre.” (Megjegyzendő, hogy Vaskuti András e döntés elemzésekor a gyűléltre uszításnak a döntésben meghatározott mércéjét így adja meg, azaz az ő olvasatában a tényállást azon közlés meríti ki, amely „gyűléltre mozgósító[nak], ösztönös agresszivitásra serkentő[nek]” tekinthető.⁴⁰) Amennyiben az „ingerlés”-t azonosnak tekintjük az „irányulás”-sal, akkor egyértelműen megállapítható: annak vizsgálatára, hogy az adott körülmények között a kijelentések vajon *alkalmasak* voltak-e a gyűlélt kialakulására (tehát a 30/1992. (V. 26.) AB határozat mércéje által megsabotnak bekövetkeztére), az ítélet indokolása nem tért ki a kellő részletességgel. Ha az „aktív gyűléltre ingerlés” erre irányuló szándék nélkül is megvalósítható, akkor viszont a mérce nem tér el az AB-határozat mércéjétől. Mivel azonban a LB az eltér-

³⁹ SZEDER (12. lj.) 9. Hasonlóan kritikus a döntéssel szemben Bócz Endre is, lásd: „A Közgazdasági Egyetemről Tatárszentgyörgyig” *Magyar Jog* 2009/11. 647–649.

⁴⁰ VASKUTI (22. lj.) 196.

rő („irányulást” elváró) mércét a BH fejlécében is kiemelte, vélhetően – akár szándékosan, akár az AB határozatát félreértve – új, az AB határozatából nem következő mércét alkalmazott az ügy eldöntésekor.

2.2. BH 1998. 521. [EBH 1999. 6.]

Szabó Albert a következő, ellene indult bírósági eljárást már nem úszta meg elítélés nélkül. A BH 1998. 521. szám alatt közzétett határozat (illetve a szövegében azzal jórészt egyező, EBH 1999. 6. szám alatt közzétett elvi bírósági határozat) egy évi – de háromévi próbaidőre felfüggesztett – börtönbüntetésre ítélte közösség elleni izgatás miatt. Az indokolás szintén részletesen felsorolja a vádlott által tett kijelentéseket, amelyek ezúttal egy nyilvános budapesti – Szabadság téri – gyűlésen hangoztak el. Itt már valóban erőteljesebb a szóban forgó megnyilvánulások tartalma (például: „takarodjon ki”, „ki kell vágni őket”, „rugdossuk ki őket” stb.).

Bár ez a bírósági döntés is úgy hangzik, mintha az indokolása teljes egészében következne a 30/1992. (V. 26.) AB határozatból, azért utóbbi alkalmazását tekintve a szövegben előfordulnak kisebb következetlenségek. Az indokolás például egy helyütt azt mondja, „az uszító a kialakult köznyugalmat zavarja meg”, holott a bűncselekmény megvalósulásának ez az eredmény valójában nem lehet feltétele. A döntésben alkalmazott mérce azonban megfelel a 30/1992. (V. 26.) AB határozat mércéjének. Az indokolás – hivatkozás nélkül – a 30/1992. (V. 26.) AB határozathoz hasonlóan idézi a Curia mércéjét, miszerint a szenvedélyek felszítására, ezáltal a gyűlölet kiváltására alkalmas közléseket kell e tényállás alapján büntetni. Az indokolás nem szól a BH 1997. 165. által említett „aktív gyűlölet” kategóriájáról, azaz a jogsértő cselekményekre való felhívás itt nem része a mércének. Az indokolás legfontosabb részlete a következő:

„Aki tehát nagy nyilvánosság előtt az emberek egyes csoportjai ellen gyűlöletre uszít, nem pusztán az ellenérzéseit, kedvezőtlen vagy sértő nézeteit, netán aggodalmat keltő gondolatait osztja meg hangulatkeltő módon másokkal, hanem – miként az a jogállamiság követelményeivel összhangban álló ítélkezési gyakorlatból kitűnik – olyan feszültséget gerjesztő, lázongó magatartást tanúsít, amely alkalmas arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket oly mértékben szítsa fel, amely gyűlölet kiváltására és ezzel a társadalmi rend és béke, a harmonikus és toleráns emberi kapcsolatok megzavarásához vezethet. A Btk. 269. §-a nem egyszerűen a gyűlöletkeltést, a gyűlölet felébresztését rendeli büntetni, hanem ennél többet: a gyűlöletre uszítást, amely – túl azon, hogy durva visszaélés a véleménynyilvánítás szabadságával – nem más, mint az erőszak érzelmi előkészítése.”

A szövegből sajnálatos módon nem derül ki a „gyűlöletre uszítás” mércéjének mibenléte. A definíciószerűen alkalmazott meghatározás („a gyűlöletre uszítás [...] az erőszak érzelmi előkészítése”) nem visz közelebb minket a megoldáshoz, mert az is egyértelmű, hogy a döntés alapján nemhogy tényleges erőszak, hanem még annak

közvetlen vagy konkrét veszélye sem szükséges a bűncselekmény megvalósulásához, tehát az „érzelmi előkészítés” intenzitása, jellege nem azonosítható. Az indokolás egyfelől azt állítja, hogy „[a] Btk. 269. §-a nem egyszerűen a gyűlöletkeltést [...] rendeli büntetni”, másfelől a BH fejléce szerint „[...] a cselekmény megvalósulásához elegendő, hogy az elkövető tudatában legyen annak: a nagyobb nyilvánosság előtt tett kijelentései a gyűlölet keltésére objektíve alkalmasak.” Ez nehezen feloldható ellentmondás. Ráadásul az indoklás egy másik helyén úgy szól, hogy „[...] a cselekmény megvalósulásához elegendő, hogy az elkövető tudatában legyen annak: a nagyobb nyilvánosság előtt tett kijelentései a gyűlölet szítására alkalmasak”; nem világos, hogy a gyűlölet itt szereplő „szítása” mást jelent-e, mint a fejlécben szereplő „keltés”. (A magyar nyelvben a „szít” és a „kelt” szinonimák.)

Mivel a 30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolása sem egyértelmű, illetve egyes pontjai egymással nem koherensek, a BH 1998. 521. végeredményben vagy így, vagy úgy, de megfeleltethető neki. A bírósági döntésnek a korlátozás magasabb mércéjét meghatározó értelmezése inkább a 30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolásának V. pontjához, az alacsonyabb mérce (amely a gyűlöletkeltésre vonatkozó alkalmassággal 'beérné') annak IV. pontjához áll közel.

Vaskuti András „tökéletes összhangot” lát a 30/1992. (V. 26.) AB határozat és a BH 1998. 521. számú döntés között; álláspontja szerint a 30/1992. (V. 26.) AB határozat alapján a gyűlöletre uszítás akkor valósul meg, ha „a felszított indulat fenyegeti a csoporthoz tartozók becsületét, méltóságát, szélsőséges esetben az életét is”, az elemzett bírósági döntés pedig „az uszító magatartását: kirekesztő, jogfosztó magatartás, végső esetben erőszakos cselekmény [lehetősége esetén látja tényállásszerűnek].”⁴¹ Vaskuti álláspontjának elfogadása vagy elvetése a 30/1992. (V. 26.) AB határozattal kapcsolatos értelmezéstől függ; ennek lehetőségeit a fentiekben már bemutattam.

2.3. EBH 1999. 5.

E döntés a BH 1997. 165. szám alatt közzétett legfelsőbb bírósági döntés bírósági felülvizsgálata nyomán született. Az indokolásában foglalt érvelés hasonló a BH 1998. 521. [EBH 1999. 6.] szám alatti döntések érveléséhez. A felülvizsgált ítéletben szereplő „aktív, tevékeny gyűlöletre” való ingerlés e döntésben csak a korábbi ítélet összefoglalásaként jelenik meg. A bíróság a felülvizsgálati indítványt elutasította, a BH 1997. 165. mércéjét pedig – az indokok részletes magyarázata nélkül – a BH 1998. 521. [EBH 1999. 6.] mércéjéhez igazította, néhány, nem jelentéktelen módosítás mellett. Az EBH 1999. 5. fejlécében ugyanis a korábbi döntések fejlécében szereplő „gyűlölet keltésére” való alkalmasság ugyanis „gyűlölet szítására” való alkalmassággá alakult. (A bíróság nem magyarázta meg az eltérést, de a korábbi, 1998-as BH fent idézett szövegéből arra lehet következtetni, hogy ezzel magasabbra kívánta helyezni a korlátozás mércéjét; ugyanakkor, mint fent említettem, a „kelt” és a „szít”

⁴¹ VASKUTI (22. l.) 197.

pontos jogászi meghatározás nélkül, köznyelvi jelentésük szerint szinonimák.) Az EBH fejléce ugyanakkor kiegészült egy fontos mondattal, egészében így szól:

„[a] közösség elleni izgatás veszélyeztető – a köznyugalmat, a társadalmi békét veszélyeztető – bűncselekmény, melynek törvényi tényállása célzatot (tehát egyes szándékot) nem követel meg. A bűncselekmény megvalósulásához elegendő, ha az elkövető tudatában van annak, hogy sokak előtt tett megnyilvánulása gyűlölet szítására alkalmas. Ez azonban – még ha eshetőlegesen szándékról van is szó – feltétlenül magában foglalja annak felismerését is, hogy a felhevített gyűlölet szélsőséges aktivitásba (intoleráns, kirekesztő, jogfosztó magatartásba, végső esetben – erőszakos jellegű – cselekvésbe) csaphat át.”

Az utolsó (a BH 1998. 521.-ből eredő) mondat beszúrása szintén annak a jele, hogy a bíróság a „gyűlölet keltésére való alkalmassághoz” képest magasabbra kívánta helyezni a korlátozás mércéjét. A fogalmi pontatlanságok miatt azonban ez nem biztos, hogy sikerült. Túl azon, hogy a „kelt” és a „szít” azonos jelentésűek is lehetnek, a mérce kiegészítése („annak felismerése, hogy a felhevített gyűlölet szélsőséges aktivitásba [...] csaphat át”) újfent nem járul hozzá annak pontosításához; a szöveg alapján a bűncselekmény elkövetésének nem feltétele az említett „szélsőséges aktivitás” bármely fokú veszélye. Miközben a bíróság szándéka vélhetően a mérce magasra helyezése irányult, az általa használt megfogalmazás kompatibilis lehet a 30/1992. (V. 26.) AB határozat vonatkozásában említett „tradicionális” büntetőjogi felfogással is: utóbbi szerint a „szélsőséges aktivitás”, vagy bármely, a közzétett vélemény nyomán elkövetett jogsértés veszélye a társadalmi tapasztalat alapján, általában áll fenn, és ez képezi indokát a tényállás büntetendőségének, így egy konkrét élethelyzetben ez a veszély nem vizsgálendő, és nem is vizsgálható.

Az 1997–99 között közzétett BH-k és EBH-k közös vonása, hogy kivétel nélkül a 30/1992. (V. 26.) AB határozatból indulnak ki, de mindannyian ahhoz képest eltérő mércét határoznak meg, és egymással összevetve sem tekinthetők következetesnek. Nem az okozza a nehézséget, hogy eltérő mércéket alkalmaznak, hiszen ez – korábbi, egyértelmű jogalkalmazói gyakorlat hiányában – nem megbocsáthatatlan, hanem az, hogy a (30/1992. (V. 26.) AB határozathoz, illetve egymáshoz képesti) eltéréseket nem magyarázzák meg, illetve úgy tesznek, mintha ezek a különbségek nem is léteznének. Közös vonásuk ugyanakkor, hogy a (konkrét, közvetlen stb.) „veszélyt” nem tekintik a tényállás elemének.

2.4. BH 2005. 46.

2001 augusztusában jelent meg a Magyar Igazság és Élet Pártja Budapest XVI. kerületi szervezetének *Ébresztő* című lapjában ifj. Hegedűs Lóránt, a párt alelnöke és országgyűlési képviselője tollából a *Keresztyén Magyar Állam* című írás, amelyet a szerző később az egyik rádióban is felolvasott. A cikk a zsidóságnak a magyar társadalomban betöltött szerepével foglalkozik, arról elítélően nyilatkozik, majd fel-

szólítja az olvasót: „rekeszd ki őket! Mert ha te nem teszed meg, ők teszik meg veled!”. A Fővárosi Bíróság elsőfokú ítéletében megállapította a szerző és a lap főszerkesztőjének bűnösségét, közösség elleni izgatás büntetőjében. Az indokolás leszögezi, hogy az izgatás *immateriális* veszélyeztető bűncselekmény, tehát a büntethetőség az elkövetési magatartás végrehajtásával lehetségessé válik, annak semmiféle sérelem bekövetkezése, és semmiféle erre irányuló célzatosság nem feltétele. A bíróság szintén meghatározta az általa követendőnek tartott mércét, eszerint gyűlöletre uszításnak tekintendő az a magatartás, amely „alkalmas arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket olyan mértékűre szítsa, amely gyűlöletet vált ki, és a társadalmi rend, a köznyugalom, valamint a béke megzavarására vezethet”. A mérce itt tehát az „alkalmasság”. A bíróság pedig úgy látta, hogy a „kirekesztésre” való felhívás ennek a követelménynek eleget tesz. A kirekesztésnek lehetnek törvényes és törvénytelen eszközei is, és bár a cikk nem szólít fel semmiféle törvénytelen eszköz alkalmazására, a kirekesztés valakit mindenképpen megakadályoz valamilyen jogának érvényesítésében. A „törvényes kirekesztésre” példák a harmincas évek zsidótörvényei; minderre figyelemmel a kirekesztésre való felhívás megvalósítja a gyűlöletre uszítás tényállását.

A Fővárosi Ítéletábrla megváltoztatta az elsőfokú döntést. A bíróság úgy vélte, a bűncselekmény nem valósult meg, indokolásul pedig egy újabb mércét állított fel. Ezúttal is úgy hangzik az indokolás, mintha a mérce egyenesen következne a korábbi döntésekből, sőt, azokkal azonos lenne:

„Az Alkotmánybíróság határozatainak jogi indokolásában és a Legfelsőbb Bíróság BH 1997. 165. és BH 1998. 521. számú eseti döntéseiben határozott iránymutatást adott arra, hogy a gyűlöletre uszítást miként kell értelmezni. Ezt összefoglalva: nem a véleménynyilvánítás szabadságával él, hanem gyűlöletre uszít az, aki erőszakos cselekedetre, ilyen magatartás vagy tevékenység kifejtésére hív fel, akkor, ha a veszély nem csupán feltételezett, hanem a veszélyeztetett jogok konkrétak, és az erőszakos cselekedet közvetlenül fenyeget.”⁴²

Az indokolás később részletesebben is kitér a „veszély” jelentőségére a tényállás megvalósulásának vizsgálatában:

„[a] bűncselekmény (immateriális) veszélyeztető jellegéből következik, hogy a megvalósulásához nem elegendő csupán a veszély feltételezett volta (absztrakt veszély). A veszély a sérelem bekövetkezésének reális lehetőségét jelenti, vagyis olyan helyzet fennállását, amikor a folyamatnak a sérelem bekövetkezése irányába ható továbbfejlődése lehetőségével számolni kell.”

Megjegyzendő, hogy itt már nem szerepel kritériumként a veszély közvetlensége, pusztán annak „realitása”.

⁴² A téves hivatkozás a korábbi gyakorlatra Vaskuti Andrásnak is szemet szúrt, lásd VASKUTI (22. l.) 198.

Mivel azonban a fenti, hármas mércét a BH fejlécében is kiemelték, egyértelmű, hogy az ítéletábra szerint a „közvetlen fenyegetés” is a mérce részét képezi:

„[a] közösség elleni izgatás törvényi tényállásában gyűlésre uszít, aki másokat aktív, tevékeny gyűlésre ingerel. A bűncselekmény (immateriális) veszélyeztető jellegéből következik, hogy a megvalósuláshoz nem elegendő csupán a veszély feltételezett volta (absztrakt veszély). A veszély a sérelem bekövetkezésének reális lehetőségét jelenti, vagyis olyan helyzet fennállását, amikor a folyamatnak a sérelem bekövetkezése irányába ható továbbfejlődése lehetőségével számolni kell. Nem elegendő az elkövető részéről annak előrelátása, hogy a felkeltett gyűlés akár kiléphet az érzelmek zárt világából és mások számára is érzékelhetővé válik. Nem a véleménynyilvánítás szabadságával él, hanem gyűlést uszít az, aki erőszakos cselekedetre, ilyen magatartás vagy tevékenység kifejtésére hív fel akkor, ha a veszély nem csupán feltételezett, hanem a veszélyeztetett jogok konkrétak, és az erőszakos cselekedet közvetlenül fenyeget. A bűncselekmény megvalósulásához a fenti hármas követelmény megvalósulása elengedhetetlen.”

Ez a mérce jóval szigorúbb bármely korábnál. Nem csupán a gyűlés felkeltésére való alkalmasságot, és nem is csak az aktív gyűlésre irányulást, hanem az arra való kifejezett felhívást határozza meg; de még ez is csak akkor lenne büntethető, ha az erőszak közvetlenül fenyeget. Ez gyakorlatilag a korábban (1992 óta) csak emlegetett *clear and present danger*hez hasonló, a magyar büntetőjogi dogmatikába illeszkedő „közvetlen veszélyt” magába foglaló mérce.

Ezt alkalmazva a vádlott felmentése valóban szükségszerű volt, mivel a cikk megjelenése, illetve felolvasása után ilyesfajta veszélyhelyzet nem alakult ki, sőt erőszakos cselekedetre sem hívták fel senkit a szerző. Mivel két évvel meghozatala után a BH 2005. 46. szám alatt a döntést – címében kiemelve a fent említett, új mércét – elvi határozatként nyilvánosságra hozták, feltételezhető, hogy e közzététel azzal a szándékkal történt, hogy a jövőben az ítélezési gyakorlat új alapjává váljon.

2.5. BH 2011. 242. [EBH 2010. 2215.]

A legutóbbi, 2011-ben közzétett BH (illetve a hasonló tartalommal 2010-ben közzétett EBH) a korábbi döntések egyes elemeit válogatja össze, és alkot belőlük egy félig-meddig új mércét. Idézi az 1997–99 között született döntéseket, említést tesz arról, hogy a gyűlésre uszítás az „erőszak érzelmi előkészítése”, és idézi a Curia – már a 30/1992. (V. 26.) AB határozatban is szereplő – döntését. A BH 2005. 46.-ot azonban félreértelmezi, amikor rögzíti, hogy

„[a] kialakult veszélyhelyzetnek azonban konkrétan kell lennie. Mindez a veszély, a sérelem bekövetkezésének reális lehetőségét jelenti, vagyis olyan helyzet fennállását, amikor a folyamat a sérelem bekövetkezése irányába ható továbbfejlődésének lehetőségével számolni kell.” (BH 2005. 46. szám)

Azaz, „közvetlen” veszély helyett „reális” veszélyről szól, ami – a veszély intenzitásának kisebb mértéke miatt – ellentétes a 2005-ös döntéssel, ellenben közelít a 30/1992. (V. 26.) AB határozat fent bemutatott, Mádl- és Török-féle értelmezéséhez (lásd 1.1. pont), azaz, azon álláspontokat elfogadva kompatibilis lehet a 30/1992. (V. 26.) AB határozattal (megjegyzendő, hogy amíg a „közvetlen veszély” büntetőjogi értelmezése a magyar jogrendszerben többé-kevésbé kialakult, a „reális” vagy a „valós” veszélynek egzakt meghatározása nincs). Egy későbbi részben a határozat azonban már nem is „reális”, hanem „konkrét” veszélyről szól („[t]évedett azonban akkor, amikor mindezt úgy értékelte, hogy ezzel a vádlott a cigány nemzetiség ellen gyűlöletre uszított. A vádlottnak ugyanis cselekménye elkövetésekor nem kellett azzal számolnia, hogy az általa felgerjesztett indulatok hatására konkrét veszély keletkezik”). A „konkrét” és a „reális” veszély közötti különbségről, azok esetleges azonosságáról az indokolás nem ejt szót. Megint másik helyen idézi az 1998–99-es BH-kat, miszerint:

„[a] cselekmény [a gyűlöletre uszítás] megvalósulásához az is elegendő, ha az elkövető tudatában van annak, miszerint sokak előtt tett megnyilvánulása a gyűlölet szítására alkalmas, és ebbe a lehetséges következménybe belenyugszik.”

Az indokolás vége felé váratlanul előkerül a *clear and present danger* mérce is; itt már nem pusztán a „közvetlen” veszély (amely önmagában is ellentmondana az indokolás korábbi okfejtéseinek), hanem a „közvetlenül jelen lévő, világos” veszély jelenik meg, ami konkrét említés nélkül is félreérthetetlen utalás az amerikai mércére: „[a] büntetőjog – a közösség elleni izgatás törvényi tényállásával – jelenleg biztosít eszközöket arra az esetre, ha a rasszista kijelentés az elhangzás körülményei folytán erőszak közvetlenül jelen lévő, világos veszélyével és egyéni jogok sérelmével fenyeget.”

Hogy teljes legyen a kavalkád, megjelenik az „erőszakos cselekedetekre” való felhívás is, bár hatása az alkalmazott mérce tartalmára nem egyértelmű:

„[...] a kérdéses újságcikk a fenti kitételrel együtt, összességében sem alkalmas arra, hogy a benne foglaltakat ma megismerőket erőszakos cselekedetekre hívja fel. Így az, hogy erőszakos cselekmény közvetlen kiváltásával fenyegető lenne, nem állapítható meg. A terhelt pedig az eredeti formájában és szövegével közzétett cikkhez sem megjegyzéseket, sem bármilyen konkrét magatartásra vonatkozó felhívást nem fűzött.”

Ebből a szövegrészből nem világos, hogy a „felhívás” a gyűlöletre uszítás tényállási eleme-e a bíróság szerint. De ez szinte mindegy is, mert a bemutatott zavaros helyzetben a döntés során alkalmazott mérce az ítélet szövegéből szinte kibogozhatatlan. Talán célszerű csak a BH fejlécében szereplő mondatokból kiindulni. Eszerint:

„[a] közösség elleni izgatás elkövetési magatartása, a gyűlöletre uszítás, a védett nemzeti vagy népcsoportok elleni erőszak érzelmi előkészítése. Ez tárgyi értelem-

ben a szenvedélyek oly mérvű felszítását feltételezi, amely magában hordja a gyűlölet önfejlődésével erőszakos jellegű konkrét sérelem reális lehetőségét; alanyi értelemben pedig az elkövetőtől annak felismerését követeli meg, hogy az általa másokban felhevített szenvedély – a gyűlölet – bármikor szélsőséges aktivitásba, végső soron erőszakos cselekvésbe csaphat át.”

Ez a mérce a szóláskorlátozás egy, a korábbi legfelsőbb bírósági döntésekben ismeretlen, új szintjét határozza meg, mégpedig „az erőszakos jellegű konkrét sérelem reális lehetőségét” elvárva a bűncselekmény megállapításához (de, mint említettük, bizonyos értelmezés mellett ez összeférhet a 30/1992. (V. 26.) AB határozattal). Teszi mindezt úgy, hogy megkísérel egyfajta kontinuitást kiépíteni a múltbeli döntésekkel, de nem túl nagy sikerrel.

A 2011-es „reális” veszély messze van a BH 2005. 46.-ban meghatározott veszély mértékétől, és messze van a *clear and present danger*től is, még messzebb az 1997–99-es BH-ktől és EBH-ktől, amelyek „veszélyről” nem is igen szóltak. A jelenleg a büntetőbíróságok (és a nyomozóhatóságok) által alkalmazott mérce tartalma tehát bizonytalannak tekinthető.

2.6. A BÍRÓSÁGOK ALKOTMÁNYKONFORM NORMAÉRTELMEZÉSE ÉS AZ „ÉLŐ JOG” DOKTRÍNÁJA

Az önmagáról sokszínű képet festő joggyakorlat nem könnyíti meg az alkotmányos mérce azonosítását megkísérlő elemző dolgát. Önmagában nem jelent alkotmányos szempontból problémát, ha a büntetőjogi jogalkalmazás szigorúbb – a szólásszabadságot szélesebb körben védő – mércét határoz meg a gyűlöletbeszéd korlátozására vonatkozóan, mint az ahhoz kapcsolódó alkotmánybírói gyakorlat, tekintettel arra, hogy az AB legtöbbször nem az adott, általa vizsgált norma egyetlen alkotmányos értelmezését határozza meg, ahogyan a közösség elleni izgatás alkotmányosságának vizsgálatakor sem tett így. A szigorúbb jogalkalmazási mérce alkotmányosságának feltétele azonban, hogy ez a szigor nem idézi elő más alapjogok érvényesülésének alkotmányellenes szűkítését, nem ellentétes a vizsgált szabály vonatkozásában érvényesülő dogmatikai megalapozással, illetve, hogy a bíróságok által használt mérce konzisztens.

A LB gyakorlatának ellentmondásait felismerve érdemes rövid kitérőt tenni az AB „élő jog” doktrínájához a vizsgált kérdést tekintve. A – 2009-ben meghozott – 918/B/2006. AB határozat egy olyan indítvány nyomán született, amely arra hivatkozott, hogy a 2004-ig megszületett AB határozatok (a 30/1992. (V. 26.) AB határozat, a 12/1999. (V. 21.) AB határozat, és a 18/2004. (V. 25.) AB határozat), valamint az azokkal összefüggésben kialakuló bírósági gyakorlat alapján „a normaszöveg alkotmányosértő formában hatályosul”, azaz sérti az AB „élő jog”-doktrínáját, amely szerint egy jogszabályi rendelkezés alkotmányossága az egységes és állandó jogalkalmazási gyakorlat fényében ítélendő meg, nem kizárólag a tételes jogi normák figyelembevételével (lásd 57/1991. (XI. 8.) AB határozat, ABH 1991,

273–284.). Az AB azonban úgy látta, hogy a rendelkezésre álló néhány bírósági döntésben – bár „megállapítható „[...] bizonyos, egységességre mutató tendencia” – nem jelenik meg „olyan egységes és állandó jogalkalmazási gyakorlat, mely mint »élő jog« alkotmányossági vizsgálat alá vethető lenne. (ABH 2009, 2002, 2008)” Ami a különböző alkotmánybírói határozatok ellentmondásait illeti, nem áll fenn mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség, és az ilyen esetekre vonatkozó törvényi rendezés hiányában sem sérül a jogbiztonság elve: „az alkotmánybírói határozatok – vélt vagy valós – ellentmondásainak feloldására irányuló jogalkotási felhatalmazás hiányában jogalkotási kötelezettség sem keletkezik. (ABH 2009, 2002, 2012)” Amennyiben az AB álláspontja egy kérdésben megváltozik, új eljárásban, új határozatban eltérhet korábbi véleményétől.

Szomora Zsolt tanulmányában ugyanakkor amellett érvel, hogy a büntetőbírók döntéseiben meghatározott új mérce (vagy inkább, tekintettel a következetesség hiányára: mércék) a Btk. alkotmányellenes értelmezéséhez vezettek, mert ezen ítéletek által a közösség elleni izgatás absztrakt veszélyeztető bűncselekményből „konkrét veszélyeztető, azaz eredmény-bűncselekménnyé vált”.⁴³ Ez pedig, tekintettel a büntetőjogi dogmatikára, valamint a „köznyugalom”, mint védett jogi tárgy háttérbe szorulására (mint láttuk, a tényállás értelmezésében valójában már csak az „egyéni jogok” védelmének maradt szerepe), nem tartható.⁴⁴ Ennek eredménye pedig az, hogy a nyomozóhatóságok a bírói gyakorlatra alapozva a közösség elleni izgatás (uszítás) gyanúja esetén legtöbbször – a mércének a gyakorlatban ’megugorhatatlan’ volta alapján – vádemelés nélkül megszüntetik az eljárást, ha pedig bíróság elé kerül az ügy, nemigen születnek jogerős, marasztaló döntések.⁴⁵

3. AZ ÚJ BTK. ÉS AZ ALAPTÖRVÉNY NEGYEDIK MÓDOSÍTÁSA

A 2013. július 1. napjától hatályos új Btk. (2012. évi C. törvény) kisebb korrekciókat végzett el a Btk. 269. §-ban található bűncselekmény szabályozásán. Megváltozott a bűncselekmény elnevezése „közösség elleni izgatás”-ról „közösség elleni uszítás”-ra (új Btk. 332. §). Ez a változtatás üdvözlendő, hiszen egyértelműsíti, hogy nincs különösebb értelme az „uszítás” és az „izgatás” szó közötti értelmezési különbségeket keresni. A tényállásban annyi a változás, hogy a védett közösségek között kiemelt a fogyatékos, nemi identitás és a szexuális irányultság alapján szerveződő közösségek, de ennek gyakorlati következménye aligha lesz, a „lakosság egyes csoportjai” (az új törvényben is szereplő) szövegrész ugyanis eddig is ’lefedte’ e csoportokat.

Az elkövetési magatartás változatlanul maradása arra utal, hogy a jogalkotó – az

⁴³ SZOMORA (36. lj.) 464.

⁴⁴ SZOMORA (36. lj.) 464.

⁴⁵ Lásd pl. ÚTASI Judit: „A gyűlölet-bűncselekmények elemzése – esettanulmányok I. és II.” *Belügyi Szemle* 2012/1. és 2012/2. Ritka kivételnek számít Polgár „Tomcat” Tamás 2013 elején történt elítélése, amely jogerőre is emelkedett. Az ítéletet ugyanakkor nem tették közzé.

AB döntései nyomán leszűkült jogalkotói mozgástér ismeretében – nem kívánt óvatlanul kétséges alkotmányosságú új szabályt kreálni; az új Btk. alapjául szolgáló tervezet indokolásában az előterjesztő meg is jegyzi, hogy álláspontja szerint szigorúbb szabály elfogadásához alkotmánymódosításra lenne szükség.⁴⁶

Az Alaptörvény – 2013. április – negyedik módosítása során a szólásszabadságot biztosító IX. cikk a következő új bekezdésekkel egészült ki:

„(4) A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére.

(5) A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére. Az ilyen közösséghez tartozó személyek – törvényben meghatározottak szerint – jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni.”

A módosítás szándéka szerint egyértelműen az új Ptk. (2013. évi V. törvény, 2.54. § (5) bek.) rendelkezéseinek alkotmányos alátámasztására szolgál, de kérdéses, hogy mennyiben érinti a büntetőjogi jogalkalmazást, illetve a korábbi AB határozatokból kinyerhető alkotmányos értelmezés érvényét. A IX. cikk új (4) bekezdésének normatív tartalma nem egyértelmű, hiszen a véleménynyilvánítás szabadsága és az emberi méltóság eddig is – számos helyzetben – egymással versengő jogoknak számítottak. Kérdéses, hogy ez az alkotmányos rendelkezés vajon alkalmas-e az eddigi *status quo* felborítására, következik-e abból, hogy a versengő jogok között – a méltóság javára – egyértelmű, a jogalkalmazás számára mozgásteret nem hagyó hierarchia áll fenn? Az Alkotmánybíróság közvetve választ adott erre a kérdésre 16/2013. (VI. 20.) AB határozatában (ABK 2013. július, 688–705.), amelyben kimondta, hogy:

„A módosítás eredményeképpen tehát most már maga az Alaptörvény is kifejezetten nevesít egy olyan esetkört, ahol a véleménynyilvánítás szabadsága már nem érvényesül, azaz tulajdonképpen megtiltja az alapjoggal való tudatos visszaélést. E tilalom a véleménynyilvánítás szabadságát érintő normák alkotmányos vizsgálatakor elvi kiindulópontnak tekintendő rendelkezés” ([49.] bek.) (ABK 2013. július, 688, 695.).

Azaz, ebből következően a méltóságot tudatosan, szándékosan sértő vélemények nem élvezik a IX. cikk védelmét, és ezek joggal való visszaélésnek minősülnek, de a szándékosság nélkül, ilyen hatást elérő vélemények esetében a jogalkalmazói mérlegelés a korábbiak szerinti terjedelemben szükséges marad.

Ezen túlmenően az Alaptörvény negyedik módosítása a záró rendelkezések közé, az 5. pontba illesztette be azon rendelkezést, amely szerint az Alaptörvény hatály-

⁴⁶ T/6958. sz. törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyvről (2012. április). 415; www.parlament.hu/irrom39/06958/06958.pdf.

ba lépése (2012. január 1.) előtt meghozott alkotmánybíróági határozatok hatályukat veszítik. Ugyanakkor e rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat.

A módosítás felveti a kérdést, hogy lehet-e a jövőben a korábbi alkotmánybíróági határozatokra közvetlenül hivatkozni a médiahatóság, illetve a bíróságok határozataiban, lehet-e e döntések alapja a korábbi alkotmánybíróági gyakorlat?

Az Alkotmánybíróóság reakciója az Alaptörvény e módosítására már ismert. Kifejezetten általános érvényű állásfoglalást tartalmaz a 13/2013. (VI. 17.) AB határozat (ABK 2013. június, 618–649.) indokolása, amely alapján a korábbi alkotmánybíróági gyakorlat a jövőben is irányadó lehet (miközben természetesen az eltérés lehetősége is adott):

„[31] Az Alaptörvény negyedik módosítása következtében – a Záró és vegyes rendelkezések 5. pontja alapján – azonban az Alkotmánybíróáságnak ezen összevetés eredményeképpen az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott határozataiban foglalt érvek felhasználását kellő részletességgel indokolni kell. A korábbi alkotmánybíróági döntésben megjelenő jogelvek figyelmen kívül hagyása ugyanakkor az előző Alkotmány és az Alaptörvény egyes rendelkezései tartalmi egyezősége esetén is lehetségessé vált, a szabályozás változása a felvetett alkotmányjogi probléma újraértékelését hordozhatja.”

[32] A hazai és európai alkotmányjogi fejlődés eddig megtett útja, az alkotmányjog szabályszerűségei szükségképpen hatással vannak az Alaptörvény értelmezésére is. Az Alkotmánybíróóság az újabb ügyekben vizsgálendő alkotmányjogi kérdések kapcsán felhasználhatja a korábbi határozataiban kidolgozott érveket, jogelveket és alkotmányossági összefüggéseket, ha az Alaptörvény adott szakaszának az Alkotmánnyal fennálló tartalmi egyezése, az Alaptörvény egészét illető kontextuális egyezősége, az Alaptörvény értelmezési szabályainak figyelembevétele és a konkrét ügy alapján a megállapítások alkalmazhatóságának nincs akadálya, és szükségesnek mutatkozik azoknak a meghozandó döntése indoklásába történő beillesztése.” (ABK 2013. június, 618, 623.)

Azaz, a gyűlöletbeszéd alkotmányosságának megítélését tekintve sem lesz a jövőben teljes alkotmánybíróági *tabula rasa*, a korábbi döntéseket a testület nem fogja figyelmen kívül hagyni, így a gyűlöletbeszéddel kapcsolatban hozott korábbi döntések is relevánsak maradnak.

4. ÖSSZEGRZÉS

Ebben a nagy kavalkádban hol található meg a közösség elleni uszítás büntethetőségét meghatározó alkotmányos mérce? Ennek keresésekor megítélésem szerint célszerű lehet a meglévő 'kinálatból' választani, és kijelölni egy olyan arkhimédeszi pontot, amely – helyes értelmezés mellett – a jövőbeni jogalkalmazás alapja lehet. E szerepre leginkább a 30/1992. (V. 26.) AB határozat lehet alkalmas, tekintettel

arra, hogy a későbbi AB-döntések, valamint számos bírósági döntés is e határozat elemzése útján kísérelte meg megállapítani az alkalmazandó mércét, de, mint láttuk, eközben számos alkalommal valójában új mérce született meg. Ugyanakkor a 30/1992. (V. 26.) AB határozat 'nimbusza', illetve alkotmányos szempontból mérve élemedett kora alkalmassá teszi arra, hogy egy új szakmai konszenzus kiindulópontja legyen. (A negyedik alaptörvény-módosítás ugyan e döntés hatályát is 'elveszejtette', de mint láttuk, az AB ezt követő döntése alapján a korábbi döntések mégis csak alkalmazhatók és hivatkozhatók maradtak.)

Ugyanakkor ahhoz, hogy a jogalkalmazás számára világos iránytű álljon rendelkezésre, elengedhetetlenül szükséges lenne a 30/1992. (V. 26.) AB határozat értelmezése felőli egyetértés; e tanulmányban amellett érvelek, hogy ez az értelmezés ugyan mindenképpen alacsonyabbra helyezi a büntethetőség kritériumait, mint ahogy az a jogi gondolkodásban – a *clear and present danger* mérce terjedésével – rögzült, de megfelelő értelmezése körül ezzel együtt is viták folynak, és nehezen feloldható ellentmondások alakultak ki. Az eddigi elemzésem szerint a jelenlegi alkotmányos gyakorlatból a Btk. érintett rendelkezésére vonatkozóan két lehetséges értelmezés is következhet; az egyik alapján a szólásszabadság korlátozásához a gyűlölködő vélemény nyomán a megtámadott közösség sérelmének „reális”, „valós” veszélye szükséges, a másik alapján a gyűlölet felkeltésére való alkalmaság – bármiféle többletelem, azaz kiváltott „veszély” nélkül – elegendő ahhoz. Azaz már jelenleg is – jogszabály-módosítás nélkül is – két, meglehetősen eltérő irányba indulhat el a jogalkalmazás, amelyek közül az egyik jelenősen leszűkíti a bűncselekmény megállapításának lehetőségét, a másik pedig ahhoz képest tágra nyitja a megtámadott közösségek védelmének kapuját.